

b) Cultura Banatului

Denumirea. Termenul de cultura Banatului este mai vechi, dar el definea, de fapt, descoperirile vin.iene. Inițial a fost folosit pentru descoperirile de la Ószentiván VIII (Lazarovici Gh. 1979), de faz\ Vin. a. A [i a fost extins apoi asupra unor descoperiri Vin. a. de la Bicske (Petres 1954), de fapt de faz\ Vin. a. C sau a celor de la Cioka. Termenul a mai fost folosit într-o anumit\ etap\ a cercet\rilor pentru o sintez\ Cri[– Vin. a. – Tisa (Rusu 1971).

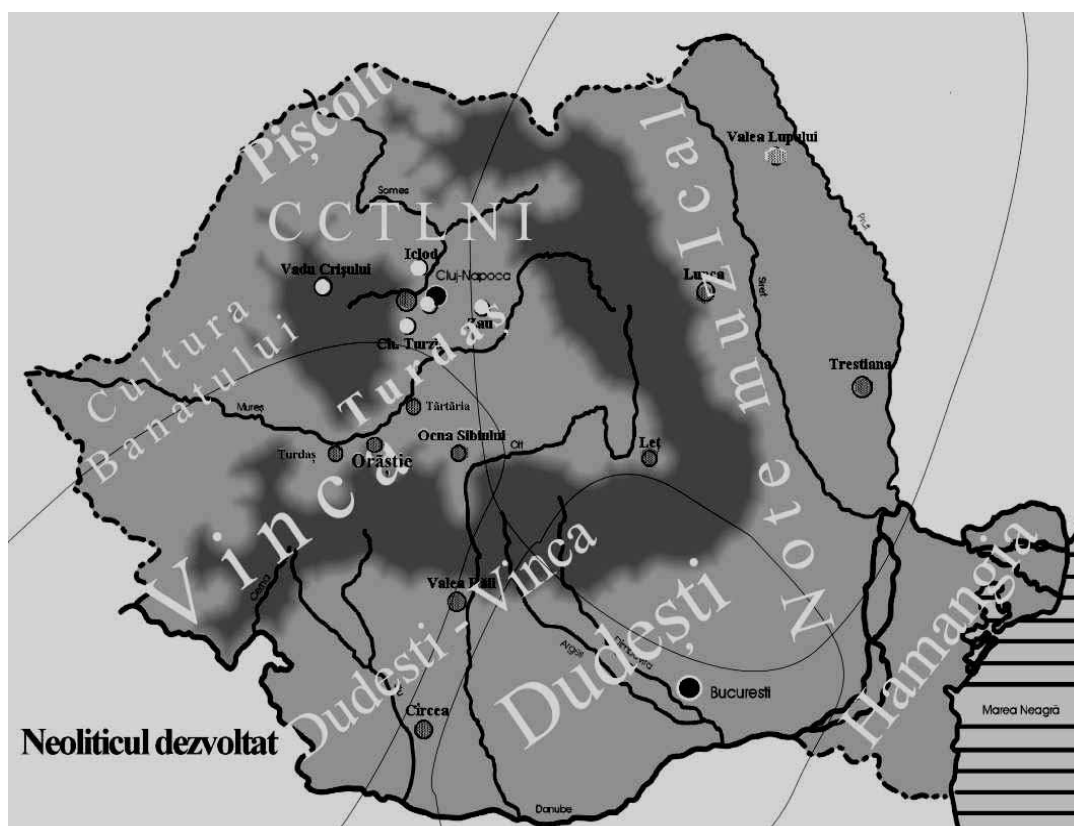

Fig. IIIb.1. Civilizațiile neoliticului dezvoltat [i mijlociu din România

Originea

Este rezultatul unui proces de evoluție local\ a comunit\ilor Star.ewo – Cri[, peste care se a[eaz\ comunit\ii Vin. a. A (de faz\ A1-A2). Momentul de formare este determinat de difuziunea [i migrația unor comunit\ii Vin. a. A1 în vremea fazei Vin. a. A2/A3 – Star.ewo – Cri[IVA/IVB. Pentru momentul de formare, importante sunt cercet\riile din zona arheologic\ Parja (fig. IIIb.1), dar [i celor datorate lui M. Moga (1958; 1962-1963; 1964; Moga, Radu 1977), O. Radu (Radu et alii 1974; Radu 1978), Fl. Dra[ovean de la Sat Chinez, Freidorf, Fratelia, Sânaandrei, Bodrogu Nou [. a. (Dra[ovean 1989; 1990: 1991; 1995; 1996; 1997; 2001; Luca 1985b; Schier 1995; 1996; 2005; Schier, Dra[ovean 2004-2005; Schier, Dra[ovean et alii 2004), (Fig. IIIb.2) sau cercet\riile de suprafa]\ ale unor echipe din Timi[oara conduse de Fl. Medele] (Medele], Bugilan 1974; 1987; Medele] 1997), Fr. E. Resch, A. Agotha, C. Germann [i al]ii (Resch, Germann 1997; Resch 1991).

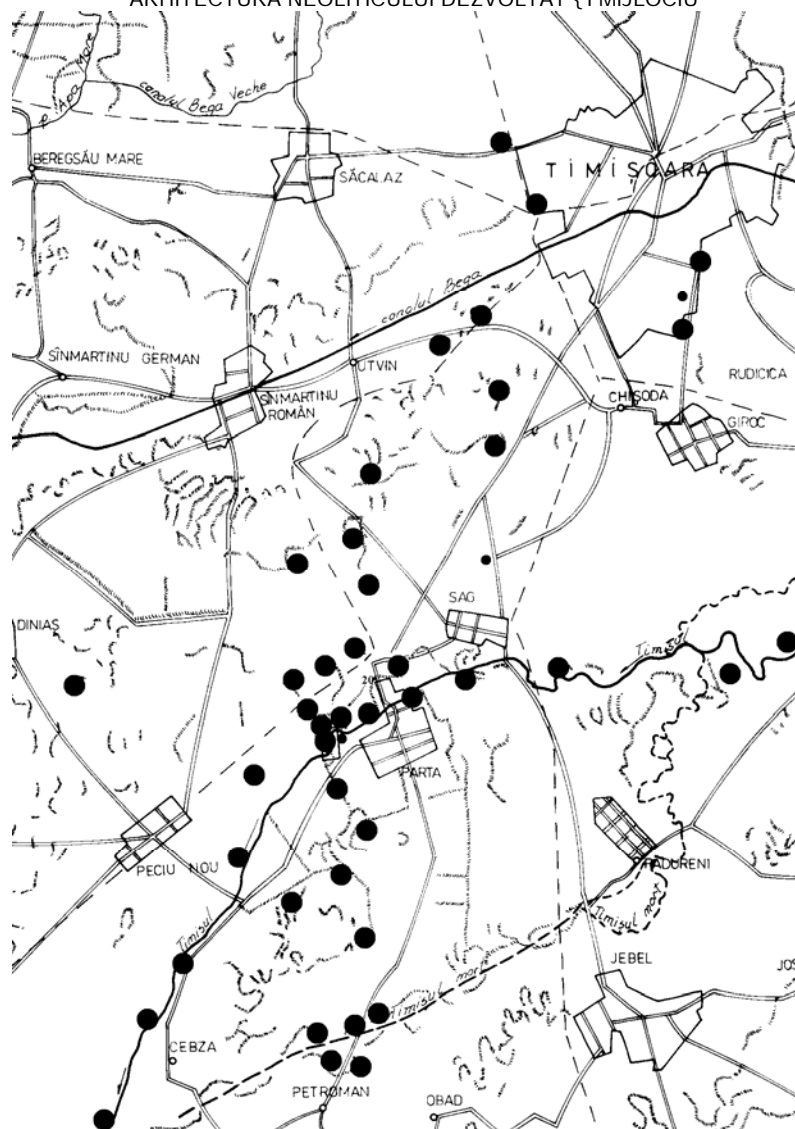

Fig. IIIb.2. Zona arheologică Parja, descoperiri neolitice [i eneolitice

Procesul genetic nu a fost clar decât după dezvoltarea pe care o cunosc comunitățile vin.iene în a doua parte a etapei Vin. a. A3 (- 8 - 7 m la Vin. a. BB: Schier 1995). În acea vreme la Vin. a. BB se trece la o arhitectură deosebită, proces care se recunoaște [i în fazele IC-IIA ale culturii Banatului.

În cadrul procesului genetic, o evoluție spre cultura Banatului se petrece [i spre est de Timișoara, în zona păduroasă din zona Bazo[, la Bucov\ (Lazarovici Gh. 1979, 143 [i urm.), dar cu o altă evoluție, influența fazei Vin. a. B este aici mai slabă. Spre nord, pe direcția Timișoara – Lipova, în așezarea de la Pi[chia apar materiale ale culturii Banatului (Lazarovici Gh. 1979 s.v. Pi[chia). În zonele de NV ale Banatului sunt mai multe așezări de fază Vin. a. A ce converg spre Szakalhat, dar la finele etapelor A, mai spre nord, la Békéscsaba are loc o scurtă evoluție spre cultura Banatului IC–Bucov\ Ic (Goldmann 1976; 1984; Goldmann, Goldmann-Szenásky 1991), pentru ca ulterior să evolueze spre Szakalhat. La Sat Chinez sunt clare elemente ale culturii Banatului I, în afara celor publicate de FI.

Dra[ovean care a avut amabilitatea de a ne permite să le desenăm. Ele nu schimbă ideea rolului lor asupra ceramicii liniare din Transdanubia (Dra[ovean 1993, 42).

Răspândirea

Este răspândită în nordul Banatului (Fig. IIIb.3) între Mureș, Timișul mort, Tisa și Dealurile Banatului, pe râurile Timiș și Bega / Beghei. Săpături și cercetări mai importante sunt la Parja (Lazarovici Gh. et alii 2001, 1.1; 1.2), iar pentru grupe la Bucov (Lazarovici Gh. 1979) și Matejski Brod (Radiși 1971a; Brukner 1968; 1974; 1978). Alte descoperiri, nu mai puțin importante, sunt la Crno Bara (Radiși 1971a) (Fig. IIIb.7) și altele (Fig. IIIb.6). Spre sud limitele par a fi pe Timiș, dar lucrurile nu sunt prea clare, deoarece nu sunt cercetări la sud de Timișul Mort.

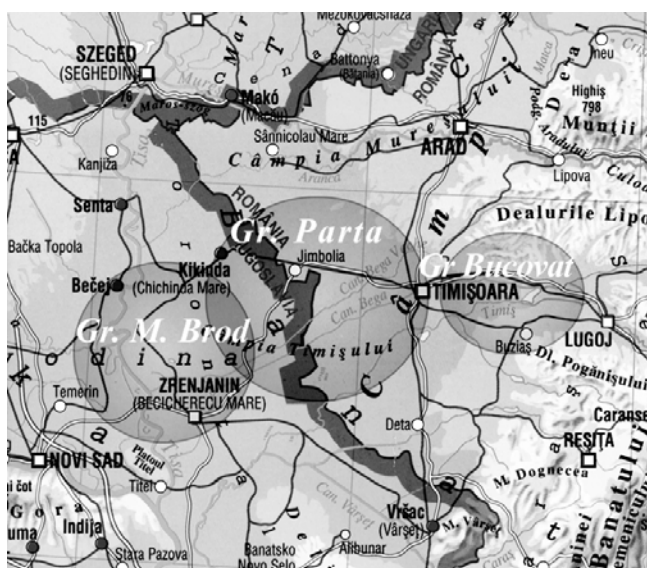

Fig. IIIb.3. Harta descoperirilor din cultura Banatului, grupele Bucov, Parja și Matejski Brod

Cronologia și evoluția (Fig. IIIb.4-5)

Pentru stațiunea de la *Parja*, din faza I-a și a II-a a culturii Banatului s-au recoltat mai multe probe pentru datare radiocarbon, analizate la Louvain. Cele mai timpurii provin din nivel Parja 7a, PAR-52, Lv-2145, 6560 ± 160 BP. Cele mai târzii au fost obținute pe boabe de grâu ars, din locuința 41, nivel 6a, PAR-57, Lv-2150, 6070 ± 90 BP. Nu toate datele sunt în concordanță cu stratigrafia. Privind locul de proveniență al probelor colectate și localizarea lor în complexe există un studiu analitic (Lazarovici Gh. et alii 2001; 2005).

Evoluția cunoaște trei faze mari: *faza I-a* de formare (cu trei etape IA, IB, IC); *faza II-a* de dezvoltare cu trei etape (IIA, IIB, IIC) și *faza III-a* de decădere, care evoluează o dată cu [ocul Vin. a. C, cunoscând două etape: una IIIA, cu influențe Vin. a. C, alta în retardare, IIIB. *Faza I-a* reprezintă încă un grup eterogen, cu un număr diferit de atribute, de la o stațiune la alta. Din studiul acestor atribute (pastă, amestec, netezire, ardere) se poate constata implicarea a două componente care se pot diferenția, cultura Vin. a. A (prin toate

caracteristicile) [i Star. *evo-Cri*] (la fel), dar acum apare un material care arat\ sinteza dintre cele dou\ grupe (Lazarovici Gh. 1979, 142).

Atmospheric data from Stuiver et al. (1998); OxCal v3.5 Bronk Ramsey (2000); cub r:4 sd:12 prob usp[chron]

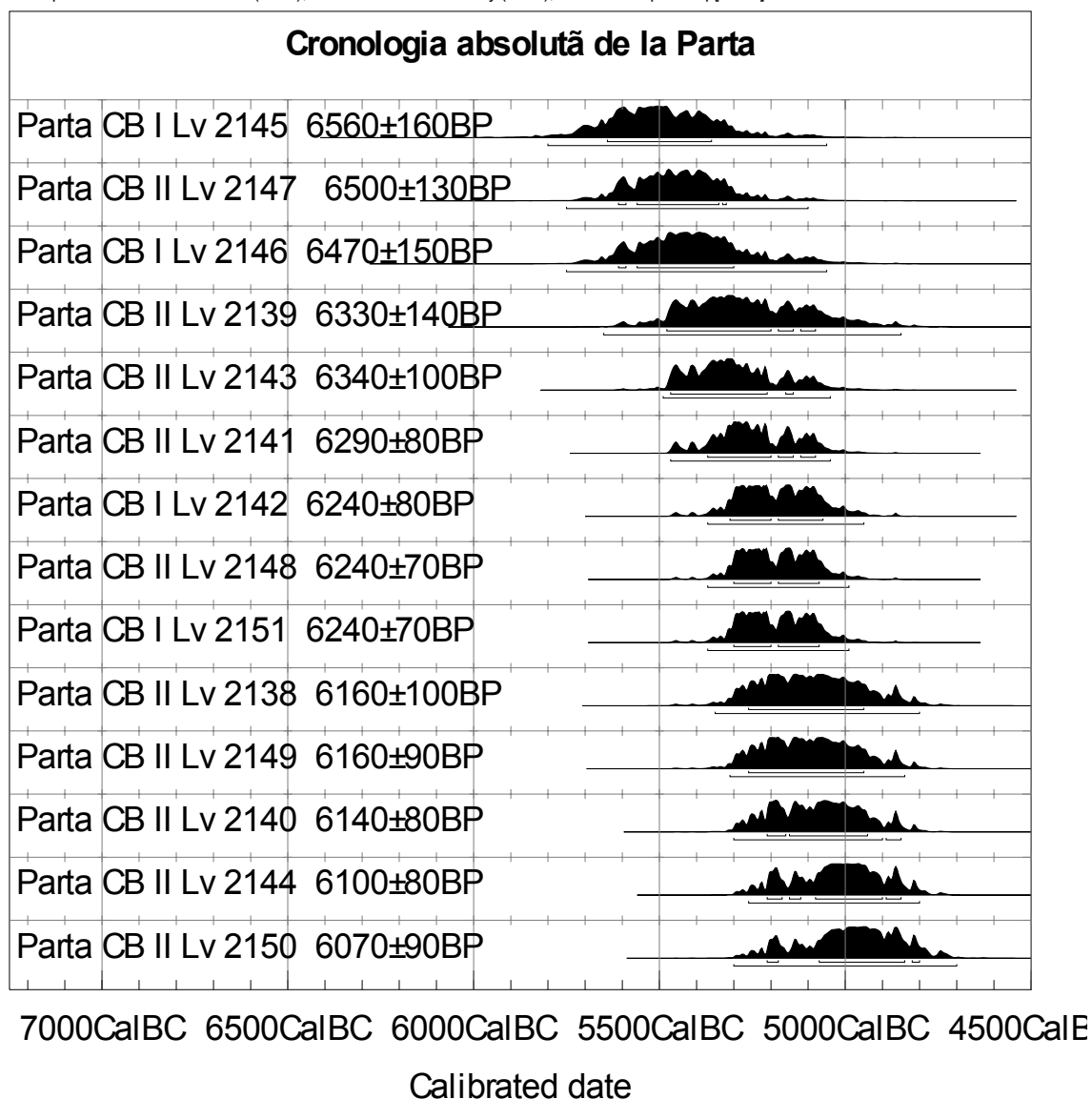

Fig. IIIb.4a. Datele C^{14} pentru a[ezarea de la Par]a

Ceea ce pe vremuri era considerat *grup Medina* (*Ibidem*, apud Kalicz 1971; Kalicz, Makkay 1972, 93-95; Makkay 1978, 20-29) sunt de fapt elemente caracteristice ale culturii Banatului, *faza I, în formare*. Procese similare au loc [i în alte p[ar]ți, având ca rezultat na[șterea] a altor grupe (de exemplu Notenkopf în vest [i Alflöd în estul [i nordul Ungariei).

În etapele vechi elementele Star. *evo-Cri*] sunt mai numeroase, la fel cele vin. *iene*, iar în etapele evoluate aproape dispar. Originea fazei a II-a este determinat\ de noi [i puternice elemente Vin. *a. A2* (sat Chinez) [i Vin. *a. A3* (Ószentivan VIII), acum formându-se Alföld timpuriu (grupele din sud), unde elementele Vin. *a. A3* se men[țin] (Freidorf, s[er]p[ent]turile lui Drașovean FI. 2001b; Luca 2005).

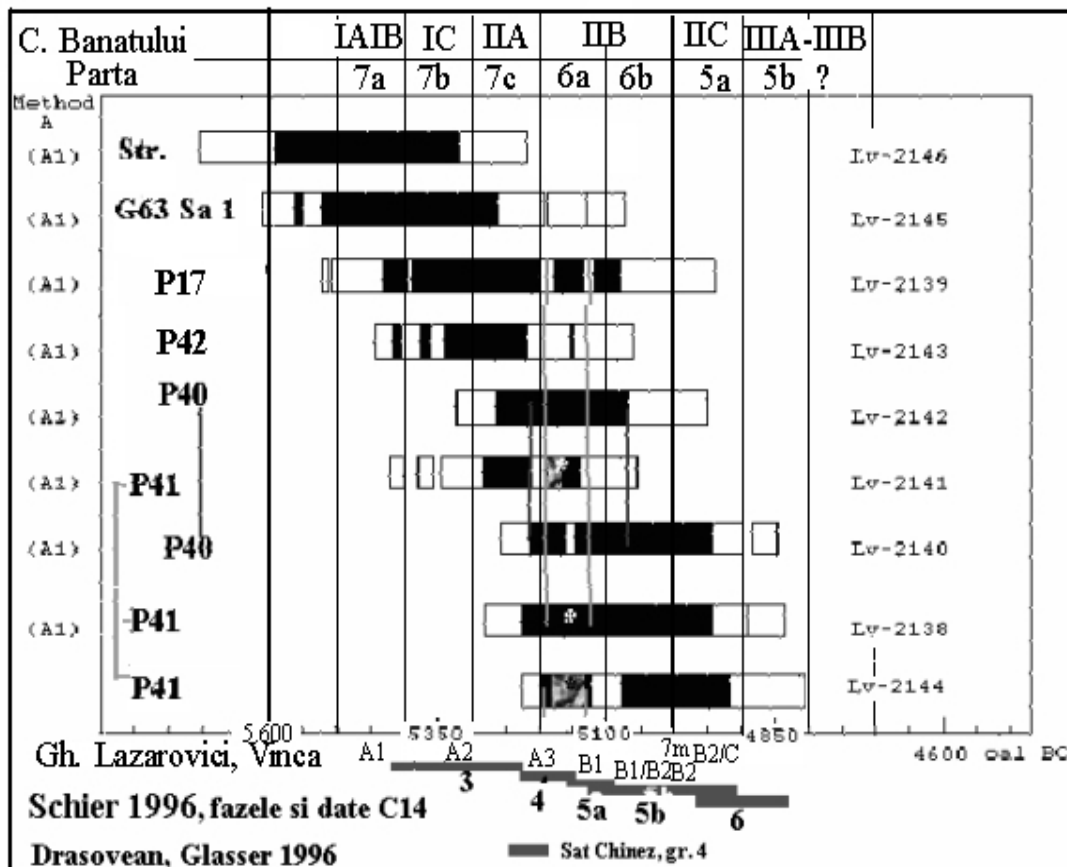

Fig. IIIb.4b. Cronologia absolută a fazelor de la Parja în relație cu nivelele de la Vinca și cultura Banatului

Separarea pe cele trei faze este determinată pe de o parte de marile procese care se petrec în Banat, dar și în regiunea dunăreană, ce au ca rezultat o puternică dezvoltare, iar pe de altă parte de rolul jucat de Vinca. B. Faza a II-a este provocată de dinamismul din ultima etapă Vinca. A3 de la Vinca. Prima parte a etapei Vinca. B1. Faza a III-a reprezintă un proces de decădere, determinat de „ocul” Vinca. C, de fapt mai multe migrații și difuziuni (Lazarovici Gh. 1979, 143 o parte sub numele de grupul Bucovina; 1993a; Drasovean 1996a [bibl.]).

În vremea culturii Banatului, în raport de influența civilizațiilor învecinate, Vinca la sud și Szakalhat la nord, există mai multe grupe etnoculturale: Bucovina, grup local în nord-estul Banatului, între râurile Timiș și Beghei; Parja în centrul Banatului și Matejski Brod în vestul și NV Banatului (Fig. IIIb.3), (problemele dezbătute pe larg: Lazarovici Gh. 2006a).

La nord de acestea sunt descoperiri ale culturii Szakalhat. Din punct de vedere al arhitecturii, deosebirile nu sunt esențiale între aceste grupe, iar cercetările sunt vechi și lacunare. Relațiile cronologice și culturale rezultă din datele C14, care confirmă sincronismul etapei CB (cultura Banatului) IC cu Vinca. A2/A3 (Fig. IIIb. 4-5).

Datele C14 pentru unele situri din fazele târzii ale culturii Starcevo – Criș nu sunt însoțite de o analiză pertinentă a stratigrafiei comparate și nici de un obiectiv, a materialelor, care să asigure un plus de siguranță. Din aceste motive, în momentul de față atribuțiile culturale le putem considera doar declarative.

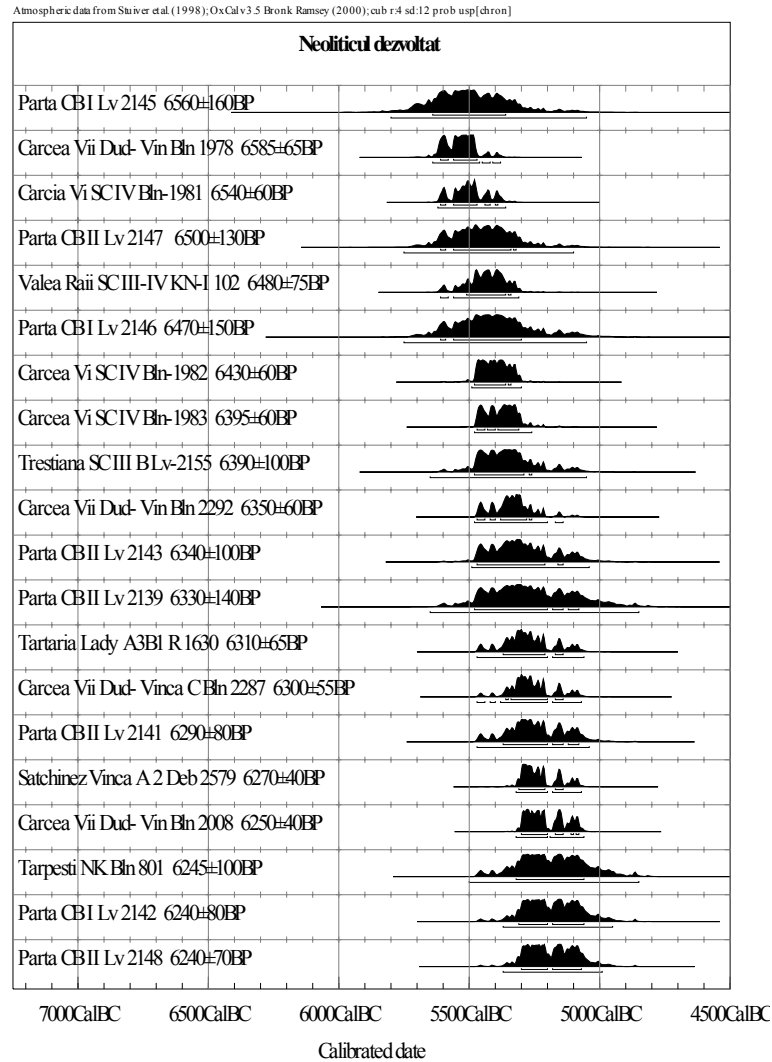

Fig. IIIb.5. Cronologia culturii Banatului [i grupelor învecinate

Din p\cate singura dat\ C^{14} **pentru faza I** a culturii Banatului, are o marj\ de eroare de ± 160 , fiind inoperant\ [i mai mult orientativ\.. Începutul ei ar putea fi plasat la nivel de SC IIIB, care este datat dup\ 5.600 CAL B.C., deci CB IA ar putea fi în jur de 5.500 CAL B.C. Pentru celelalte faze, situa]ia se prezint\ astfel: faza IB, pe la 5400 CAL B.C.; faza IC, corespunz\toare nivelului 7b de la Par]a, în jur de 5.300 CAL B.C.; faza IIA, nivel 7c la Par]a, în jur de 5.200 CAL B.C.; faza IIB, nivel 6a la Par]a, în jur de 5.100 CAL B.C.; faza IIB, nivel 6b la Par]a, în jur de 5000 CAL B.C.; faza IIC, nivel 5a la Par]a, în jur de 4900 CAL B.C. (Lazarovici Gh. et alii 2005a; Lazarovici C.-M. 2006). La Gornea, în Vin. **a** A2-A3, apar importuri ale culturii Banatului [i „liniare” foarte probabil din nordul Banatului [i de pe Tisa inferioar\ (de la sud de Cri[uri), (Lazarovici Gh. 1981, tab. 1; 1983/1984). Pe baza s\p\turilor de la Gornea, am v\zut c\ Vin. **a** A3 este într-un proces de retardare, dar la T\rt\ria Vin. **a** A este în evolu]ie, ca [i la Miercurea Sibiului (ambele în Transilvania) sau în centrul Banatului, la Balta S\rat\.

Așezările

Cercetarea sitului de la Parja și a vecinilor săi a contribuit la cunoașterea locuirilor din ultima treaptă a câmpiei înalte a Banatului. Suprafețele mari cercetate la Parja au permis formarea unei imagini de ansamblu privind alegerea locului pentru așezare, evoluția arhitecturii, dispunerea locuințelor, sistemul de fortificație, procesele de „urbanizare” și „dezurbanizare”.

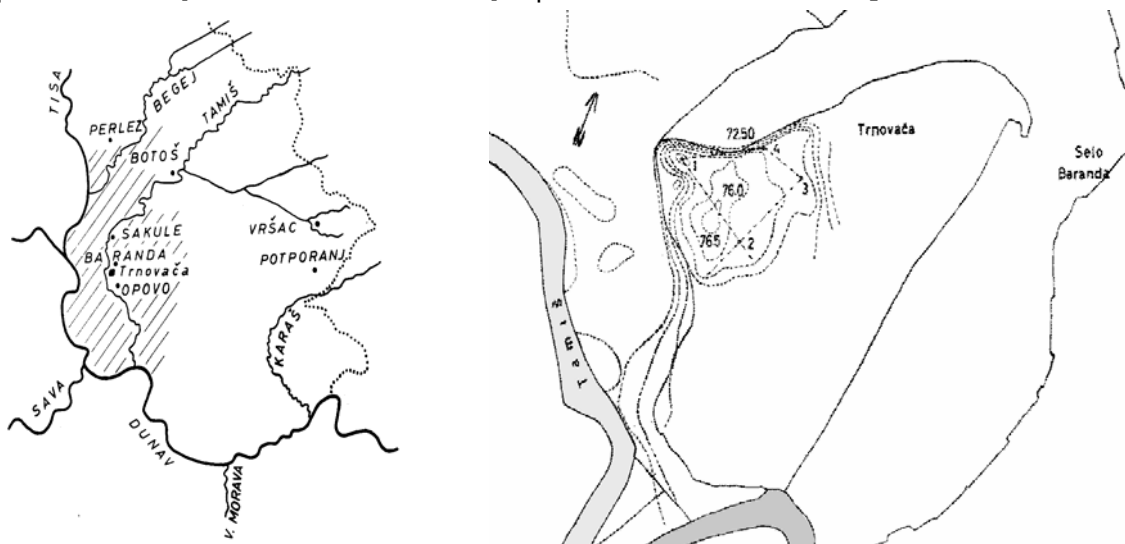

Fig. IIIb.6: a) ▲ stațiuni viniciene pe cursul inferior al Timișului, b) ▲ Trnavača, loc de așezare Vin. a.A-B

Prospectările efectuate au permis completarea imaginii, dar din păcate nu în măsura în care s-a realizat în cazul celor de la Uivar.

Alegerea locului de așezare se petrece după o perioadă de cuceriri, deoarece în zonă sunt mai multe descoperiri de fază Vin. a.A, dar și ale culturii Banatului.

Banatul de vest și sud. Cele mai importante cercetări, pentru influența pe care o exercită în zonele de câmpie ale Banatului, sunt cele de la Vin. a. (Vasić 1932; 1932a; 1932b; 1936; Schier 1995) și Trnavača (Jovanović 1965).

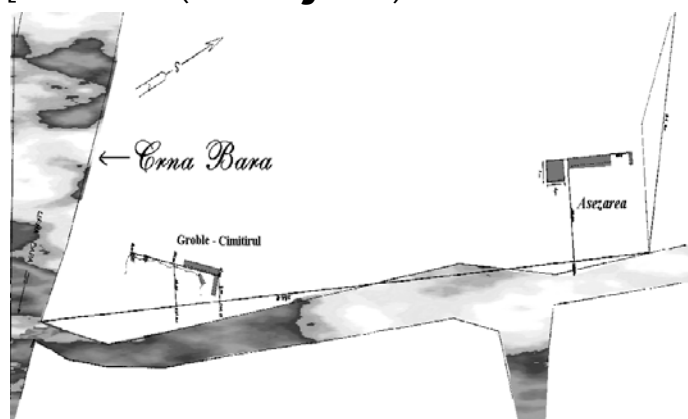

Fig. IIIb.7. Crna Bara, loc de așezare Vin. a.B, cultura Banatului ▲

În cazul cercetărilor de la Trnava, din etapa Vin. a. A3 - B1, publicațiile sunt foarte vechi [i conțin puține informații despre arhitectura etapei. Locul ales este un grind mai înălțat de 5-6 m, neînundabil, pe cursul inferior al Timișului, zonă extrem de importantă pentru legăturile cu stațiunile de la Vin. a. a comunităților de pe cursul mijlociu al Timișului (Fig. IIIb.7a). Un astfel de amplasament a fost preferat [i la Parja, dar mai ales în stațiunile grupului Matejski Brod [i Crna - Bara (Fig. IIIb.7c).

Majoritatea stațiunilor neolitice din perimetrul arheologic Parja sunt situate la altitudinea de 90-95 m în zone inundabile, pe cursuri inundabile, în coturile (Fig. IIIb.2) Timișului sau Begheiului, care în vremea marilor inundații formau cursuri comune, începând din zona Lugojului.

Fig. IIIb.8: Parja, obiectivele: 1) tell 1; 2) tell 2; 3) așezarea 5

Excepție face poate doar așezarea 5, care de altfel este o locuire sezonieră. Așezarea principală, tell 1, este într-un fost meandru de râu, poate chiar o insulă în vremea inundațiilor (Fig. IIIb.8). Grindul avea o formă rotundă, sistemul de fortificație era amplasat în interiorul buclei râului, de jur împrejurul grindului. Apa din tranșeele de fortificare, care sunt paralele cu vechiul curs (mai jos Fig. IIIb. 8-9) provenea din cursul râului.

Tellul 2, un grind alungit, situat la vest, dincolo de o albie mai veche a Timișului, a fost locuit încă din vremea culturii Starčevo – Criș (faza III), în vremea fazei Vin. a. C [i apoi a grupului Foeni. Fl. Drașovean a identificat [i cercetat în zonă [i alte stațiuni vin. iene sau cu nivele din cultura Banatului, la Fratelia, Freidorf, Sânandrei, Foeni - Gomila Lupului, [i. a.

(Lazarovici Gh. et alii 1985; 2001, fig. 38; Dra[ovean 1989; 1990; 1991; 1994b; 1995; 1996a; 1997; Dra[ovean et alii 1996).

Fig. IIIb.9. Zona arheologică Parja din satelit; dungi negre late în arătur, cursuri de râu, lacuri; verde/gri deschis, zone mlătinioase; verde/gri închis, pături

Între cele două cursuri principale ale Timișului, între anii 1700 (când cursul principal era pe Timișul Mort) și 1900 (când a început sistemul de canalizare) existau numeroase bălți (Fig. IIIb.9, zona 8; Lazarovici Gh. et alii 1985, fig. 2), mari zone inundabile sau mlătinioase (chiar la sud de stațiunea principală unde sunt sârături: cu verde în imagine). Meandrele Timișului au fost estompate de lucrările de îndiguire și nivelate de cele agricole.

La Timișul Mort (Fig. IIIb.9, zona 7; IIIb.10) se poate observa mai bine aspectul meandrelor și cursurile de legătură dintre brațe. Acestea ne ajută să înțelegem mai bine ambientul în care stațiunea de la Parja evoluează și ajunge centru spiritual, economic, socio-religios și metropolă a civilizației, o așezare protourbană, dacă ne gândim la sistemul defensiv și la toate cele mai înainte menționate.

Complexele din faza I-a a culturii Banatului

Stațiunile din faza I-a a culturii Banatului au de cele mai multe ori un singur nivel de locuire, cu bordeie și mai rar colibe. Cum nu s-au făcut decât cercetări de suprafață și câteva sondaje, informațiile sunt sărăcicioase.

La Freidorf, Fl. Dra[ovean a cercetat und bordei pe marginea unui canal de desecare, cu materiale din faza I-a a culturii Banatului, în care mai sunt elemente Vin. a. A3 – Alföld, dar exist\ [i materiale comune celor dou\ grupe.

La Fratelia exist\ mai multe puncte. Nu s-au f\cut cercet\ri sistematice, dar au fost culese numeroase materiale de pe marginile carierei de la Fabrica de C\l\mid\, aflate în colecjiile A. Agotha, C. Germann, Fr. Resch, Klein; unele materiale au ajuns la Muzeul Banatului, altele la Cluj-Napoca. Din observa]iile lui Fr. Resch, rezult\ c\ era vorba de mai multe bordeie [i gropi distruse de exploat\riile de la fosta Fabric\ de c\l\mid\.

Tot la Fratelia, acolo unde se desprinde drumul spre Par]a a fost descoperit\ o a[ezare, tot din vremea fazei I a culturii Banatului (Fig. IIIb.9, nr. 12), tot cu bordeie [i gropi (scurt sondaj Fl. Dra[ovean, în cadrul colectivului de la Par]a) f\r\ a fi dezvelite complexe întregi (Lazarovici Gh. et alii 1983).

De altfel [i locuirea de la Bucov\ începe cu gropi [i bordeie (vezi mai jos).

Locuirea de la Par]a

Arhitectura, structura sta]iunii de la Par]a nu poate fi generalizat\, fiind un sit deosebit, centru religios, economic, comercial [i social-politic. Începuturile locuirii, din punct de vedere arhitectural, sunt modeste, dar tehnica deosebit\ a ceramicii, a uneltelor de piatr\ [i os arat\ o comunitate dinamic\, care st\pâne[te me[te[ugurile cu mult\ m\iestrie.

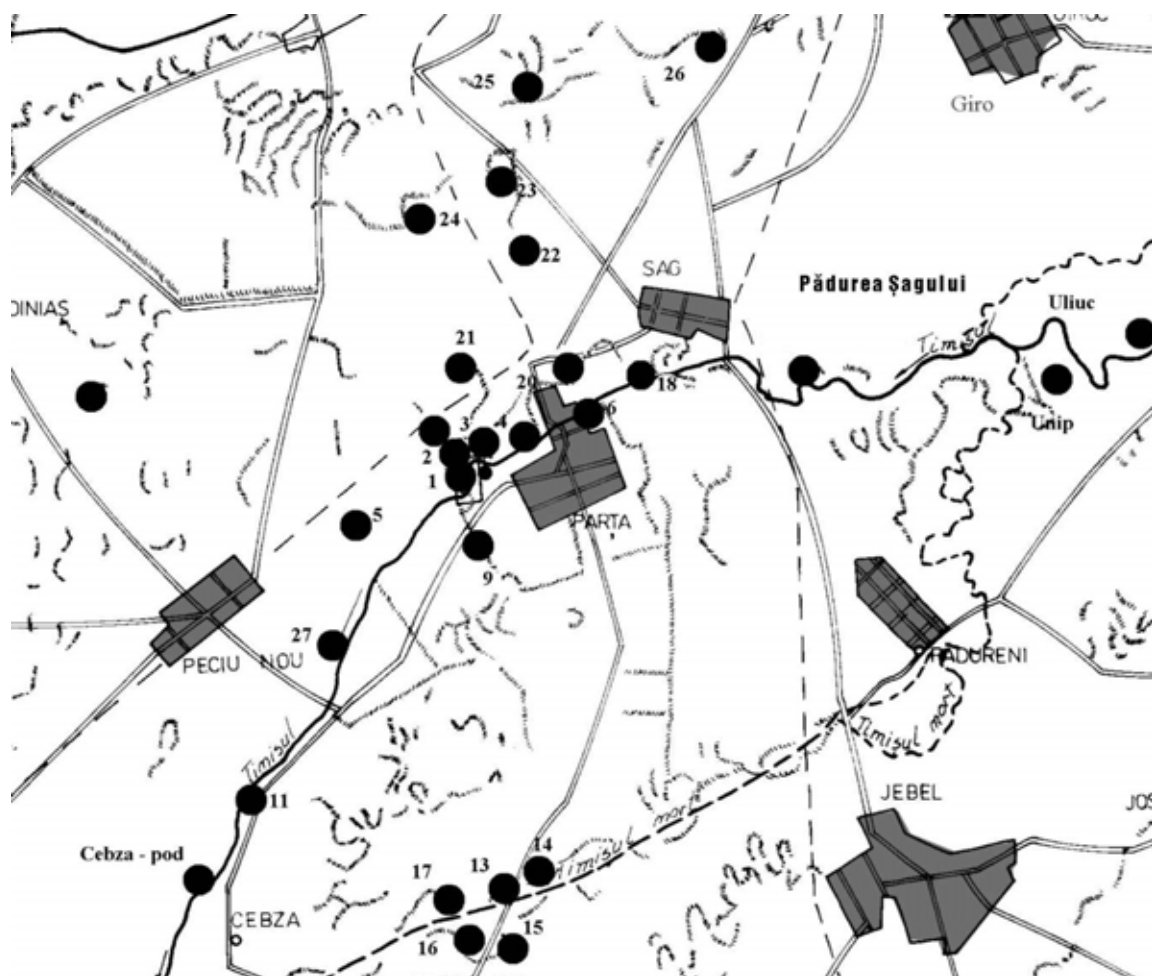

Fig. IIIb. 10. Marcarea obiectivelor arheologice de la Par]a

Spațiul în care se află pe care îl exploatează comunitățile neolitice de la Parja este dominat de mai multe cursuri vechi de râu, care după inundații lasă pe lângă acestea. De-a lungul vremurilor, zona arheologică Parja a fost intens locuită, dar de multe ori locuirile au avut mai ales un caracter sezonier. Fi. Drașovean a studiat, cartografiat și adunat materiale din multe stațiuni marcate în harta de mai jos, descoperite atât de el, cât și de Fi. Medele, Fr. Resch sau alții (Lazarovici Gh. et alii 1983; 2001, 16-38). O parte din materialele și complexe arheologice depistate au fost publicate, altele au rămas inedite, în documentații (Radu et alii 1974; Germann, Resch 1981; Germann 1986; Medele), Bugilan 1987; Lazarovici Gh. et alii 1983; 1985; 2001, 16 și urm., 78-84).

La Parja, chiar dacă este vorba de cultura Banatului, procesele etno-culturale urmează același curs ca în restul Banatului: locuire cu gropi, bordeie și colibe în vremea fazelor Vin. a. A, respectiv Cultura Banatului I, sisteme de fortificații, locuire în formă de tell la nivel Vin. a. B, contemporane cu cultura Banatului II și procese de „dezurbanizare” (denumire plastică), când aflășurile se răsfrâng, dar are loc și o decădere a meșteșugului ceramicii. Arhitectura urmează același curs, deși datorită centrului socio-cultural de la Parja, are o evoluție aparte. Definițiile care se dau unui târg medieval sunt îndeplinite cu prisosință de tellul 1 de la Parja.

ARHITECTURA NIVELULUI 7A

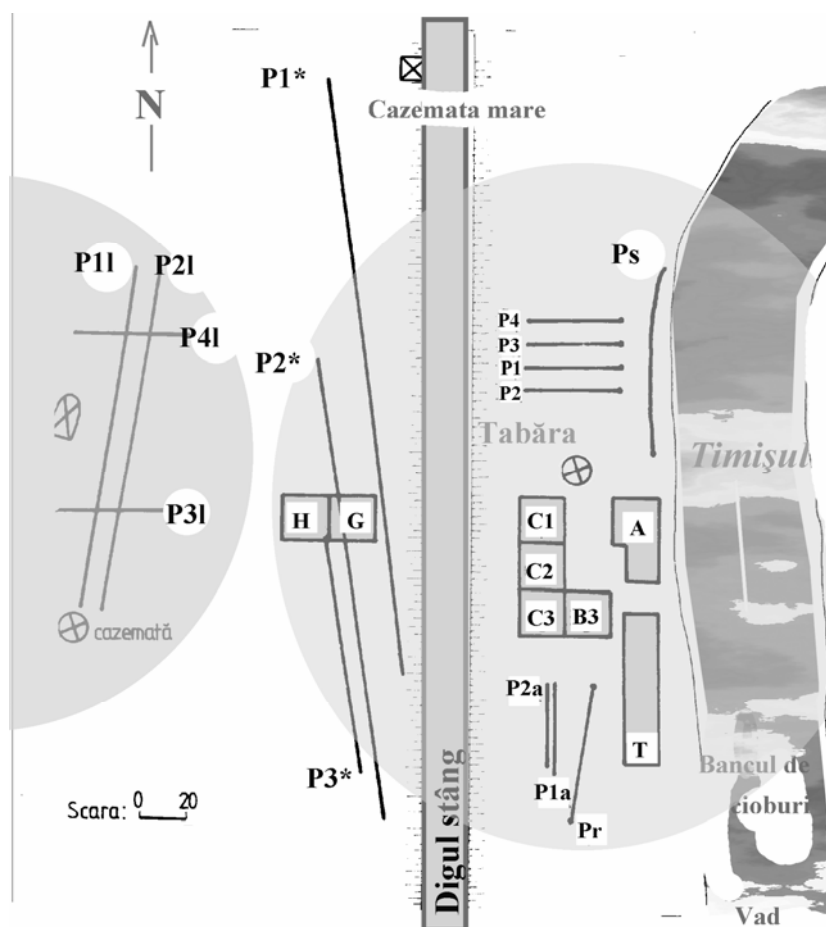

Fig. IIIb. 11. Parja, prospectarea din terenul de fotbal

Cercetările de la Parja nu au fost încheiate în suprafețele începute. Au fost reluate în vara anului 2005 (Lazarovici Gh. et alii 2005). În unele zone stratigrafia a fost distrusă, pentru a se lua pământ pentru dig. Totuși, din cauza straturilor groase de chirpici din nivelele 7a-6, unele complexe au scăpat, fiind ulterior acoperite de nisip și iarb. Unde am găsit spații potrivite s-au făcut prospecțiuni cu magnetometru cu protoni (Morariu et alii 2001, 42-52). Deși prin prospecțiuni nu putem face distincție între complexe din primele două-trei nivele, rezultatele oferă o imagine despre aglomerarea subterană de complexe.

Prospecțiunile au vizat zona de la vest de suprafețele cercetate, respectiv casele C1-C3. Din aceste prospecțiuni se poate lesne observa dispunerea locuințelor, existența unor spații goale sau a unor bordeie sau gropi, fiindu-se comportamentul diferit față de penetrarea undelor electromagnetice.

Chiar dacă nu avem o imagine ideală (Fig. IIIb.12a-b), la prospectarea cu neutroni apare totdeauna un minim și un maxim orientat spre nord, la complexe mari densitatea de locuire este similară cu cea din suprafețele cercetate (mai jos Fig. IIIb.13). Din prospecțiuni se pot observa aglomerări mai intense de complexe, ce sînt foarte probabil de nivelul 6 (unele au podele suspendate și etaj) și altele mai lungi, caracteristice pentru nivelul 7. Desigur, alături de complexe sunt și anexe, dărâmături, încât în realitate lucrurile nu sunt atât de clare.

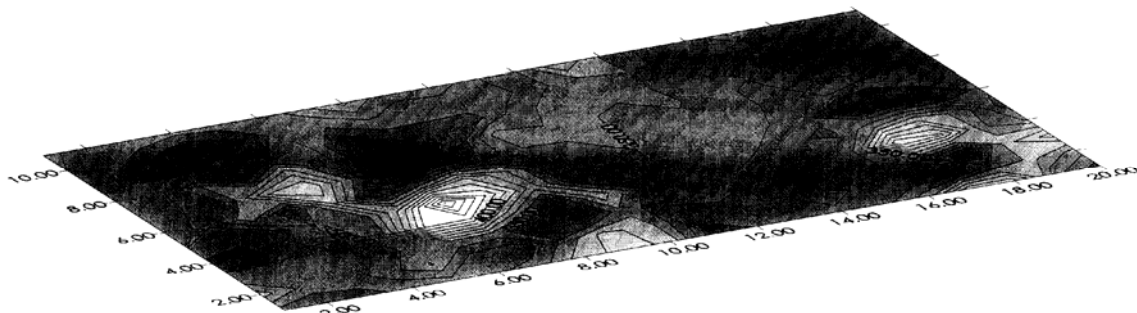

Fig. IIIb.12a. Parja, rezultatul prospecțiunii de pe terenul de fotbal

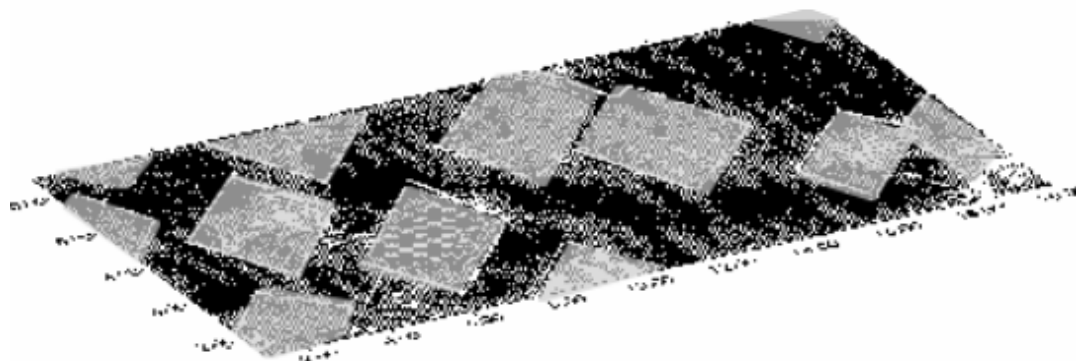

Fig. IIIb.12b. Parja, conturul aproximativ al complexelor

În **nivelele 7a** locuințele sunt grupate câte una-două, ilustrând probabil grupări familiale. Se mai observă că și unele gropi de bordeie sunt grupate sau se alătură unor complexe. Deoarece seriarea complexelor în raport de materiale și stratigrafia orizontală nu este

încheiată (urmează a fi publicate în următoarele volume despre Parja), nu ne putem pronunța în detaliu asupra raporturilor cronologice dintre complexe. Oricum multe din ele suprapuneau un subșire strat de cultură.

În centrul sitului se afla o locuință izolată, peste care ulterior se ridică Sanctuarul 1 [și apoi Sanctuarul 2; este posibil ca această construcție să fi avut un rol similar. Unele gropi, probabil partea interioară a unor bordeie cu material bogat [și frumos, marchează poate începutul locuirii (Lazarovici Gh. et alii 1985, fig. 5; 2001, 85 [și urm.).

Deși nu avem o certitudine, se pare că centrul așezării era tot în zona în care s-au ridicat mai apoi sanctuarele. În această primă perioadă funcționează atât bordeie cât [și locuințe de suprafață. Unele complexe suprapun un strat subșire de cultură, altele sunt construite direct pe humusul antic, nefiind materiale dedesubtul lor (cazul colibeii P136, de la marginea de nord: Lazarovici Gh. et alii 1985, fig. 4/a-d; 2001, 96).

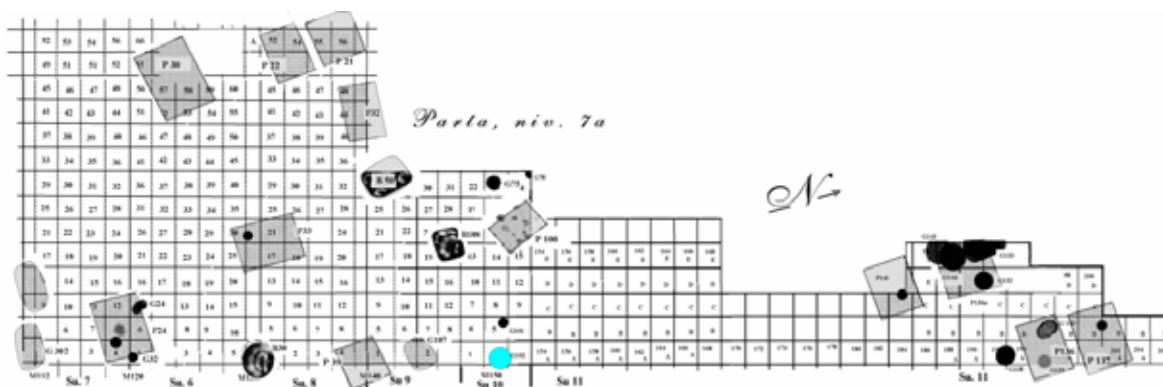

Fig. IIIb.13. Parja, nivelul 7a

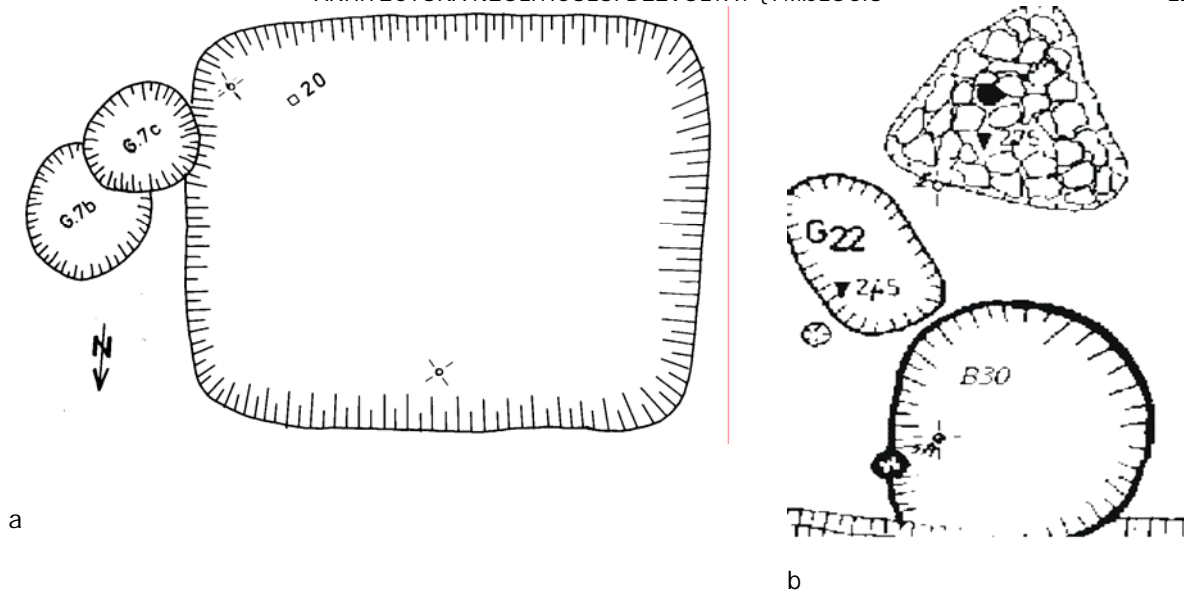
Sub Sanctuarul 1 [și respectiv 2, a fost descoperit un alt complex, P33, despre care nu sunt prea multe informații, fiind distrus de lucrările pentru sanctuare. Orientarea lui era NS, în vreme ce restul construcțiilor aveau orientarea E-V.

Locuințele

Bordeiele, tipologie, suprafața

Complexele de acest fel nu sunt prea numeroase [și nici nu reflectă un mod stabil de locuire, astfel că nu se dezvoltă o arhitectură mai deosebită decât cea de la Gornea.

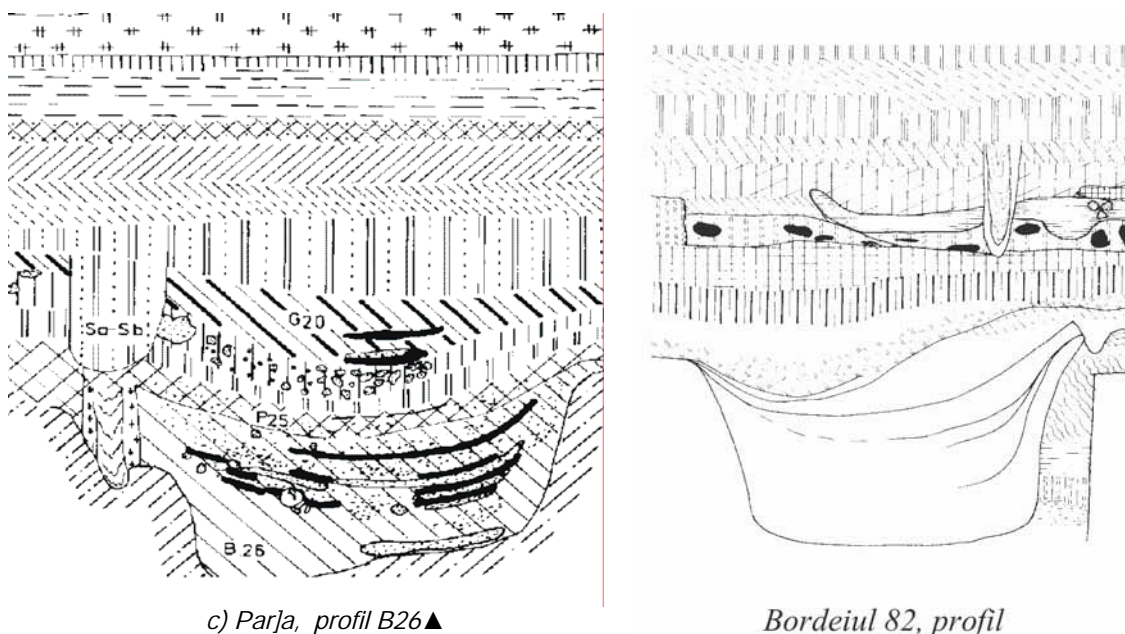
Bordeiele au o formă ovală (B 26 [și B27), ovoidală (B30, tip F4), rotundă (bordei sau groapă: G82) sau dreptunghiulară (tip F7, tipologia mai sus la cultura Vin. a, Fig. III.27), cu colțurile rotunjite, fiind orientate NE-SV. Dimensiunile sunt de 2,4 x 2,2 m sau de 4,8 x 3,1 m, totalizând o suprafață a gropii de 5,3 m² respectiv de 14,5 m². Suprafața acoperită ar putea fi ceva mai mare, nedepășind 7 m² la cel mic [și 19,5 m² la cel mare (Lazarovici Gh. et alii 1985, fig. 5; 2001, 85, fig. 58-59, 61-62). Într-un sigur bordei se afla o vatră situată în față, pe partea dreaptă. În marginea de vest a B26 se afla un trofeu de taur, pus împreună cu cenușă [și carbune, foarte probabil resturile de la un banchet (depuneri de cenușă) sau ritual de fundare al bordeiului (Lazarovici Gh. et alii 2001, 86).

a

b

Fig. IIIb.14. Parja, planuri de bordeie: a) bordei dreptunghiular, B 108; b) bordei oval

c) Parja, profil B26▲

Bordeiuil 82, profil

Bordeiele 26 [i B82 sunt adânci, au fundul în trepte (profil tip P5), iar altele au profilul drept (tip P1), în vreme ce B108 era semibordei. Gropile sunt din nivelul anterior.

Cele dou\ bordeie men]ionate de la Parja, B26 [i B82, denot\ o perioad\ mai îndelungat\ de folosire. B26 con]inea urme de vetre interioare al\turi de craniul de bou depus, fiind un complex mai special, aflat în zona central\ a stajunii. B82 avea 4,8 x 2,8 m (Lazarovici Gh. et alii 1985, fig. 4). Între complexe de la Sat Chinez, unele în care s-au g\sit materiale tipice culturii Banatului, ar putea apar]ine acestei culturi (Lazarovici Gh. 2006a).

Locuin]ele, suprafa]a lor

Unele locuin]e erau grupate câte dou\, fapt eviden]iat [i de prospect\ri, dar [i de planul de s\p\tur\; nu se [tie dac\ formau o singur\ cas\ sau dou\. Ele aveau o form\ dreptunghiular\ (6 x 6 m [i 3,2 x 2,4 m) [i aveau o suprafa]\ între 10,2 [i 24 m² (P24), totalizând o suprafa]\ medie de 18 m². Orientarea lor este foarte variabil\, cele mai multe

aveau axul lung spre N – NE, iar deschiderea era spre sud. Unele funcționează doar în nivel 7a (L21, L 22, L 30, L 24, L 33) în vreme ce altele ajung, cu unele refaceri, în etapa 7b, poate 7c (L24a, L21a, L100) (Lazarovici Gh. et alii 1985, 20-21, fig. 6; 2001, 90-95 [și figurile). Locuințele în această etapă sunt mici, cât suprafața activă a unui bordei (vezi mai sus Vin. a, partea cu bordeie [și suprafața lor).

Intrarea și tinda

Pentru bazele noastre de date am folosit o tipologie realizată în principal de Cosmin Suci de la Sibiu, care a plasat diferitele variante posibile ale deschiderii, mai ales în cazul prezenței unei tinde, uneori element esențial la megaron, unde se folosește mai ales tipul B1, intrarea în încăpere fiind pe același ax. În câteva situații am găsit tinda sau un acoperiș deasupra intrării, doar pe o parte din lățimea deschiderii, tip B6 (L100 : Lazarovici Gh. et alii 2001, 95, fig. 72). Intrarea în locuințe nu e totdeauna clar sesizabilă, în multe situații are un prag, motiv pentru care pe plan nu apare evident. În câteva situații s-a constatat o tindă marginită de un stâlp central și doi laterali (tipul D2 vezi mai jos (Fig. IIIb. 15). Cele mai frecvente sunt tipurile B3/A3 urmate de D2 și C2); noi nu le raportăm la punctele cardinale, intrarea fiind determinată de complexele învecinate și de sistemul de străzi, iar mai târziu de orientarea „blocurilor” și a ulițelor. Uneori deschiderea este mutată în altă parte, dar la acea vreme arheologii nu au semnalat schimbarea. Adesea la Parța la același complex am constatat schimbarea intrării sau prezența a două intrări. De foarte multe ori, când sunt mai multe nivele de construcție, multe gropi ulterioare penetrează stratul, fără să le putem atribui cu siguranță vreunei etape.

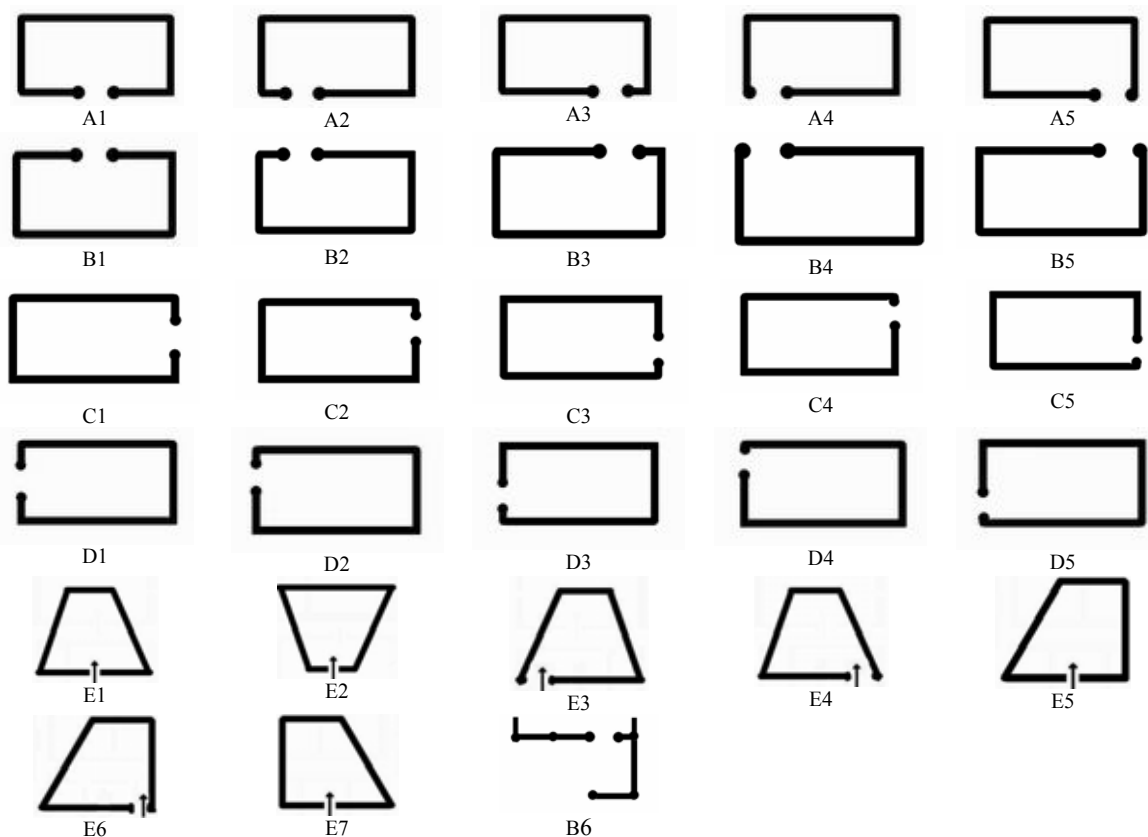

Fig. IIIb.15. Modele de tinde și intrări în casă

Tipurile de locuin]e

Cele mai frecvent întâlnite tipuri (Fig. IIIb. 16) pentru nivelul 7a sunt: A2 (L24), A3 (L137), A5 (în L25), B1 (în L21, L33), B2 (L21a, L30), B3 (în L26, L136). Unele din complexe, de exemplu locuin]a 100 (Lazarovici Gh. et alii 2001, 95, fig. 2) ar putea apar]ine tipului E1 (variant\ mai alungit\ de trapez), care apare mai frecvent în nivelele urm\toare [i la unele din locuin]ele cu etaj. Foarte pu]ine dintre ele au podeaua amenajat\ (L 30; *Ibidem*, fig. 70). Tipurile sunt mai ales orientative pentru întreg neoliticul dezvoltat, dar cele mai multe situa]ii le avem de la Par]a, unde întâlnim [i cele mai multe abateri, determinate de factori reali, constructivi sau de nevoile imediate.

Dintre elementele arhitectonice mai deosebite în orizontul 7a remarc\m prezen]a unor instala]ii de înc\lzit, vetre de foc sau cuptoare, care apar în fiecare complex. Amplasarea lor în complexe este diferit\, dar de obicei se afl\ în partea opus\ u[ii. Nu cunoa]tem înc\ ra]ionamentele acestor amplas\ri, constatându-se diferen]e mari de la un complex la altul. Locul intr\rii, acolo unde am putut-o identifica, este destul de constant (în tipul B3).

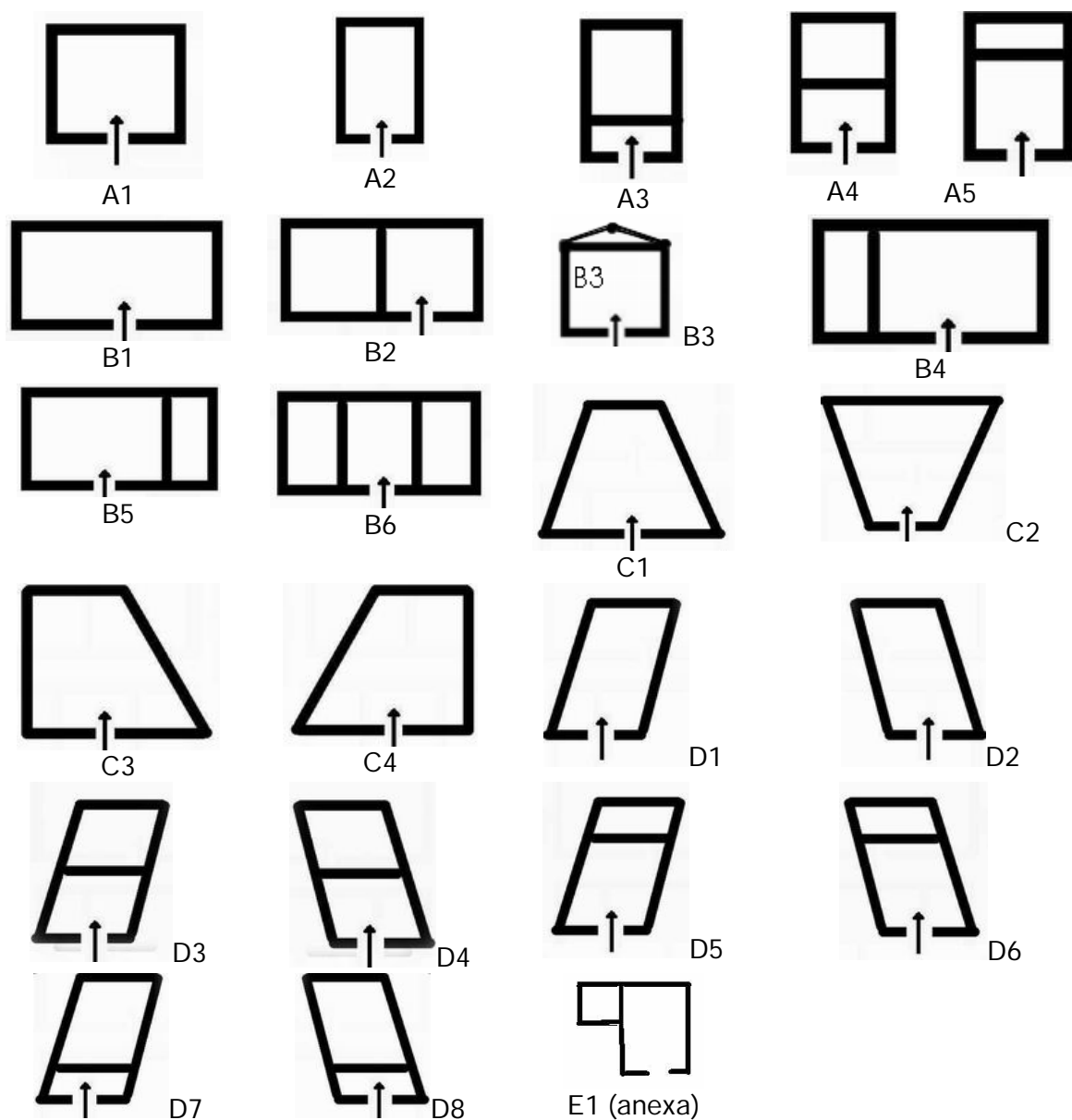

Fig. IIIb. 16. Tipologia planurilor de cas\ folosit\ în baza de date (dup\ Cosmin Suciu)

Începând din această etapă, locuințele prezintă o varietate în realizarea fundației, a structurii fundației, a modului de amplasare a structurii de bază, a modului de fixare al stâlpilor pentru acoperiș. În baza de date avem înregistrate peste 700 de complexe, numărul lor fiind în continuă creștere, astfel încât este necesară și o tipologie detaliată. Din aceste motive, au fost realizate alte sisteme de coduri pentru situațiile în care se constată o anumită simetrie. Sunt însă cazuri care se abat de la simetrie, determinate de materialul avut la dispoziție (lungimea, grosimea, cantitatea sau calitatea lemnului etc.), dar și de priceperea și voința constructorului care rezolvă diferite probleme de structură. Desigur, asemenea situații nu le luăm în calcul și nu le dezbatem acum, poate mai târziu, important este însă crearea unui cadru de studiu.

Tipuri de structură și pereți

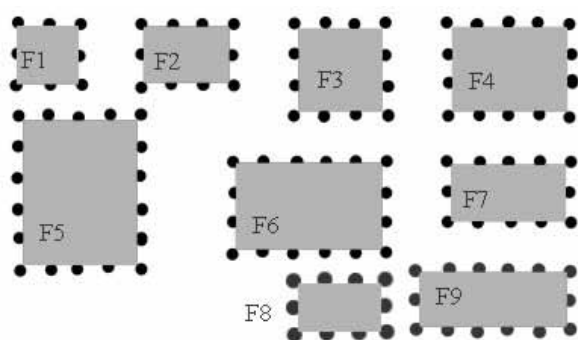

Fig. IIIb.17a. Coduri cu structurile stâlpilor de bază

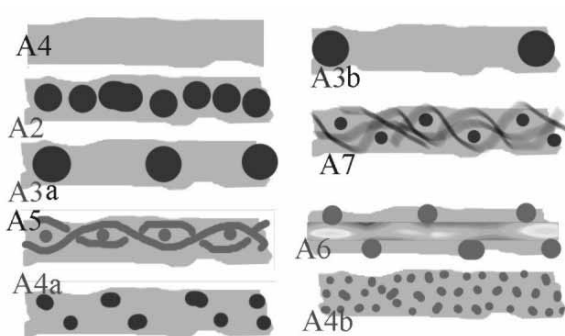

Fig. IIIb.17b. Coduri cu structuri de fundații

Există asemenea încercări, realizate cu mult succes de către Clemens Lichter în studiul său despre locuințele din sud-estul Europei (Lichter 1993). În exemplul alăturat (Fig. IIIb.17), prezentăm câteva dintre cele mai frecvente cazuri pentru structurile de fundații ale structurii de bază a construcției. Precizăm că în baza noastră de date am folosit și codurile lui Cl. Lichter pentru situațiile care s-au potrivit.

Pentru construcțiile cu plan de fundație (Fig. IIIb.17b) cele mai frecvente sunt tipurile A3a și A3b, cu stâlpi masivi, combinate cu structura de acoperiș, tipul F1, adică grupe de nouă stâlpi, cu sau fără stâlpi interiori (de cele mai multe ori au asemenea stâlpi, sau stâlpii nu au fost în groapă).

Tip de fundație (Fig. IIIb. 17a-b)

Începând de la acest orizont cronologic arhitectura de la Parja, ca de altfel și cea de la Vin. a, se diversifică, la fiecare două, trei construcții se modifică câte ceva.

Încep să fie șapate planuri de fundație, cum am văzut de altfel și la Zorlenju Mare (niv. 7-6) sau Vin. a. Aceste descoperiri vor fi folosite mai apoi în mai toate arcele de tip tell la construirea locuințelor. Cunoștințele nu se vor pierde decât o dată cu schimbarea modului de viață sau a caracterului locurii. Locuirile în formă de tell fie că sunt din epoca bronzului, eneolitic sau neolitic dezvoltat folosesc aceleași tehnologii, iar dacă le-au pierdut, le inventează din nou. Nu este cazul să descriem toate tipurile prezente, ele folosesc desene comune, din care un specialist poate citi planul unui complex. Trebuie să precizăm că asocierea unei gropi de stâlp lângă un perete cu fundație poate avea diferite semnificații:

poate sprijini o strea[in\ mai larg\, pentru a ad\posti lemne sau utilaje agricole de ploaie;
poate sprijini o grind\ care a cedat în timp; ori poate marca un stâlp sau coloan\ ad\ugate.

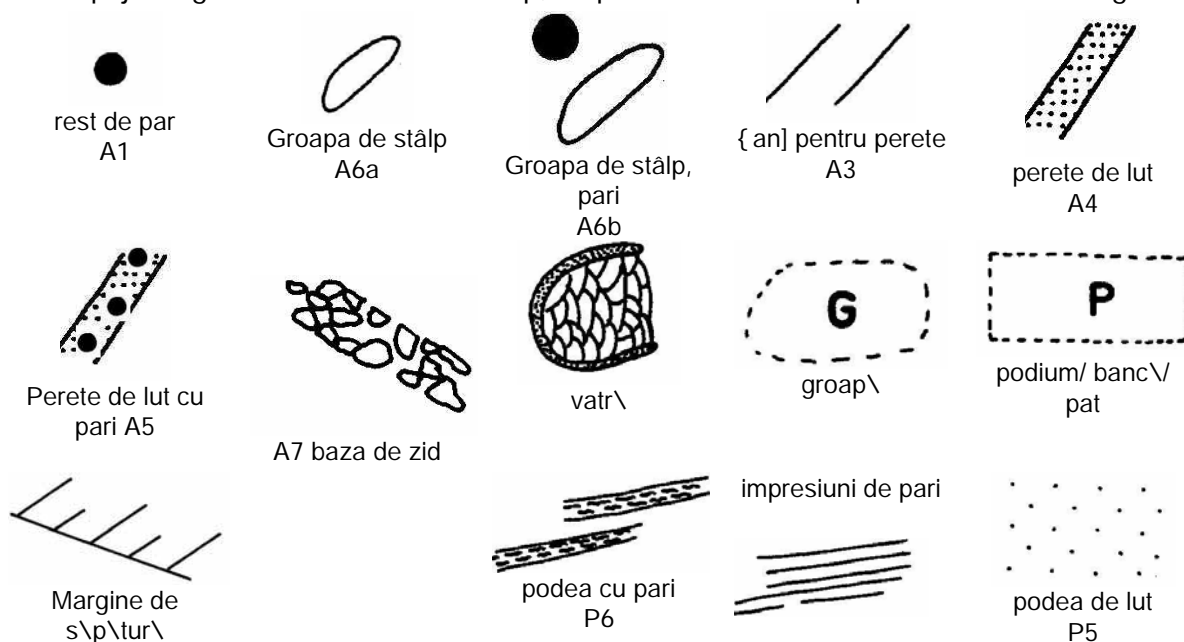

Fig. IIIb.18. Tipuri de coduri folosite de Cl. Lichter pentru locuințe

Structura de baz\, interior\, pentru acoperi[

Pentru acoperi[se folose[te atât structura pere]ilor, cât [i stâlpii interiori de sus]inere, mai ales la casele largi, sau la cele în care podul sau etajul sunt folosite pentru locuit sau p\stratul unor provizii.

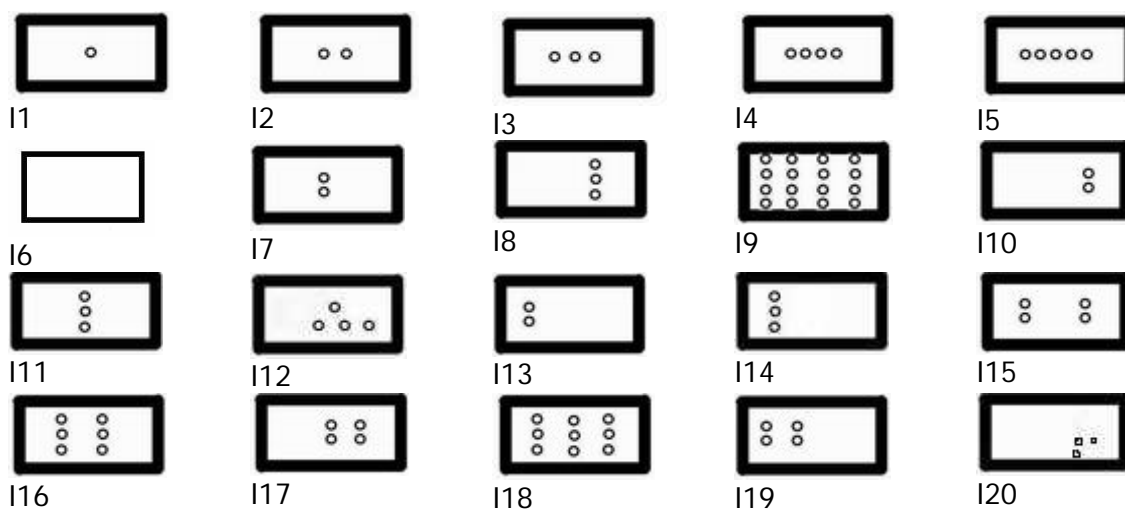

Fig. IIIb.19. Planuri de locuințe cu structuri de gropi în interior

În această vreme sunt folosite mai ales funda]iile de tip A2 [i B1, dar [i C2, sau D2. Locuin]ele cu un singur stâlp în interior apar mai rar (tip I1), dar nu lipsesc [i sunt ilustrate de L24 (groapa 28: Lazarovici Gh. et alii 2001, 112, fig. 88); ulterior se adaug\ al]i pari. Acest stâlp este mai ales folosit pentru bârnelor tavanului, uneori este chiar deplasat pentru a sus]ine o asemenea bârnelor în locul cel mai potrivit (Lazarovici Gh. et alii 2001, 115, fig. 91, la L17b din nivel 7c). Structurile cu doi pari interiori, pe lungimea construc]iei (tip I2) apar în mai

multe complexe (L18; L33; L137; B 107: Lazarovici Gh. et alii 2001, 101 [i urm., 119, fig. 95), în unele cazuri parii fiind dispuse pe înșirime, tip I7 (L17c, L141, L17b : *Ibidem*).

Tipurile Ib, confundabile cu I 13 când nu se cunoaște locul precis al intrării, apar în complexele L4a și L4b (Lichter 1993, 130-131, kat. 80, pl. 54; Lazarovici Gh. 1972; 1987; 1991a; Rus, Lazarovici Gh. 1991; Lazarovici Gh. et alii 1985; 2001, fig. 79, 88). Tipul F1 apare în L18a, iar tipul F4 în L4b la partea cu etaj și în L18b; tipul F5 l-am întâlnit la L4a, iar tipul I6 în L4b (*Ibidem*).

Nu am dorit să impresionăm cu aceste variante, dar milităm pentru necesitatea unei baze de date, bază cu care să operăm, în care să fie stocate o imensă documentație din diferite timpuri, în care nu tipul este important, ci funcționalitatea lui. Desigur putem da întreaga bibliografie pentru fiecare complex sau tip în parte din baza de date, dar nu dorim a îngreuna prea mult textul.

Studii de caz

După planurile locuințelor și evoluția lor rapidă, în arhitectura acestui nivel, se constată căutări de noi soluții și tehnici de construcție, prin trecerea de la colibe (L39, dar mai ales la L136), la locuințe cu stâlpi masivi, cu gropi de pari la structura de bază (L32, L100). Apar construcții ce au pereți cu fundație de lut (Fig. IIIb.17, tip A2, A3a, A5, A4a, A3b, A7, A6, A4b) sau cu pari din lemn înfiți vertical, dispuse la mică distanță sau chiar lipiți (Fig. IIIb.17b, tip A2), multe având în interior cuptoare sau vetre (L24, L22, L137). Toate arată dinamismul și inventivitatea de care a dat dovadă comunitatea de aici și mai ales cât de repede și cum au trecut la ridicarea locuințelor cu etaj.

Evoluția dinamică, vizibilă, a tehnicii de construcție, asociată cu un sistem de fortificație, început în nivel 7a și încheiat în 7b, după cum o dovedesc unele locuințe din zona de nord a stațiunii, formarea unui centru spiritual constând din sanctuare, altare, iar mai apoi o casă a tribului, presupune o viață socială și religioasă dezvoltată. Organizarea unui sistem de apărare, ridicarea unor construcții impunătoare, calitatea ceramicii și a uneltelor, ce presupune și existența unor ateliere de producție ceramică, indică toate trăsăturile unui târg, o evoluție protourbană.

Prezentăm în detaliu câteva din construcțiile acestui nivel, pentru a vedea diversitatea căutărilor lor. **Locuința 24** (Fig. IIIb.20, nivel 7a - 7b, c. 1,6, -1,95 m: Lazarovici Gh. et alii 1985, 19-21, fig. 6; 2001, I.1, fig. 65; I.2, pl. 60/3) era dreptunghiulară (4,5 x 5,25 m), avea un cuptor și o groapă pentru cenușă; a fost ridicată în nivelul 7b și avea două etape de reparări. Cuptorul era cu cca. 10 cm mai ridicat decât podeaua. Locuința are o structură de gropi de stâlpi în interior, cu stâlpi centrali pentru acoperirea și cu anuri pentru bârnele orizontale ale pereților, ce porneau de la fundație. Pereții nu au același tip de structură. Unii erau din bârne puse orizontal, care au lăsat urme (peretele de nord și cel de vest). Pe peretele de nord a fost descoperită o groapă mai mare (G25), în care s-a găsit urma unui stâlp sau poate o coloană de lut a cărei funcționalitate e greu de precizat. Este posibil să fi aparținut unui altar mai vechi sau depus simbolic în peretele locuinței.

Pe latura de sud sunt mai multe gropi de stâlp, ce pot aparține unuia dintre complexele mai recente (L4, PLa, L9) sau altei structuri de perete.

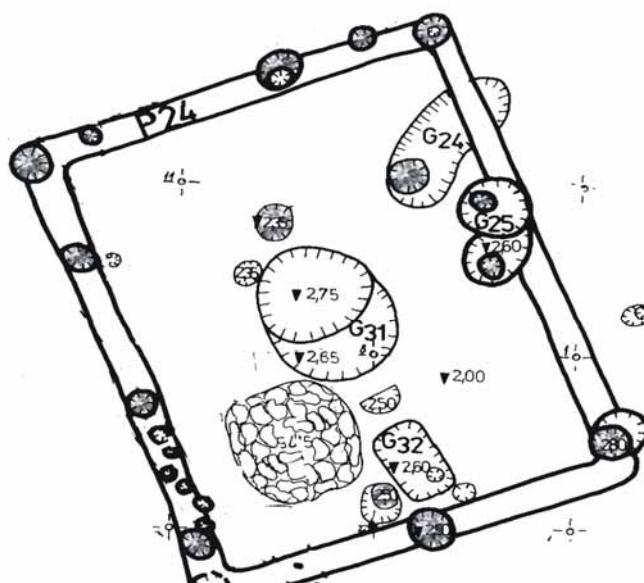

Fig. IIIb.20. Parja, CB IIA, Locuința 24, nivel 7b

gropilor G24 [i G25) era construit din bârne lipite cu straturi subjiri de lipitură (doar crăpăturile sau spațiul dintre bârne). De altfel, acest tip de perete l-am întâlnit la un grajd din Apuseni, la o construcție din lemn [i paie.

Credem că încă din nivel 7c începe ridicarea sistemului de fortificare, deoarece în stratul de cultură apar foarte multe așchii de lemn [i uneori unelte de lemn (vârfuri, beje ascuțite).

Un alt sistem de construcție, ce începe în acest nivel [i se menține până la fi folosit pe toate laturile unui complex, constă din săparea unui an în care sunt înfișți pari verticali, la distanță mică unul de altul (Fig. IIIb.17b tipul A3a). Acest sistem este întâlnit pe latura de nord a L9a, în imediata vecinătate a altei construcții. El apare la construcțiile de mari dimensiuni [i a fost folosit [i pe latura de sud a Sanctuarului 1. Acest tip nu permite realizarea unei structuri de nuiele, poate cel mult din scoarță de copac sau între pari mai groși au fost înfișți vertical alți pari mai subjiri, care nu au lăsat întodeauna urme vizibile (L9a, Fig. III.20).

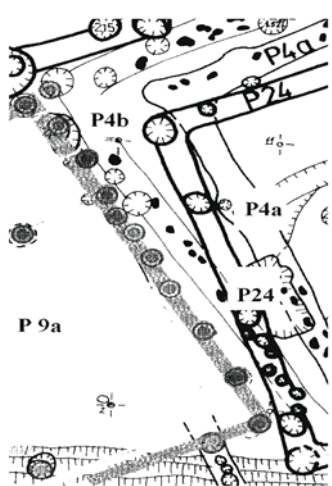

Fig. IIIb.21. Parja: a) tehnici de săpare a fundațiilor, niv. 7a, 7b; b) L4, L8, L9, B 26

În mijloc construcția avea un stâlp central, iar în vecinătatea lui o groapă pentru cenușă de la cuptor. În acest nivel [i, mai ales în următorul, construcțiile de acest tip sunt cele mai frecvente. Acestea au uneori podeaua lipită cu lut sau lut amestecat cu pământ.

Din studiul amplasamentului găurilor de pari, observăm diferențieri de la un perete la altul (situație constatată la Balta Sărată). Anul de fundație de tip A3a [i A3b (Fig. IIIb.17b) presupune [i alt tip de structură de perete. În L24 am constatat că perețele de nord (în Fig. IIIb.19: zona

Începând cu etapa 7a, dar [i în 7b, încep s\ fie folosite mai toate tipurile de funda]ii. Cel mai bine se poate observa dinamica construc]iilor pe un fericit caz întâlnit la variantele locuin]ei 4 [i cele ale locuin]ei 9 (Fig. IIIb.21a-b). Acum apar [i alte tipuri de [an]uri în locuin]a P4a [i P4b, sau de stâlpi la structura pentru funda]ie (tipul F3). Pentru ultimul caz se folosesc dou\ tehnici: stâlpi verticali, înfip]i la mic\ distan]\ unul de altul (la P4b, latura de vest, Fig. IIIb.30a), fie la o distan]\ de cca. 20 cm, sau mai mare, care permiteau [i o structur\ împletit\ (pe latura de sud la P4a [i P4b).

Arhitectura nivelului 7b

Locuin]ele acestui nivel sunt grupate câte dou\ (una din ele era mai mare) [i uneori câte patru, cu scopul de a proteja o parte de pere]i de vânturi sau c\lduri (Fig. IIIb.22). Aceste locuin]e p\streaz\ locul sau gruparea din faza anterioar\, pe care o vor men]ine în urm\toarele etape, ceea ce pare o grupare pe familii [i folosirea spa]iului de aceea[i familie vreme îndelungat\ (vezi Capitol II, SC, la Gura Baciului). Uneori, între locuin]e sunt mici pia]ete, cum ap\reau [i la Zorlen]u Mare sau Vin]ca (mai sus Capitol IIIa).

În nivelele 7b se ridic\ sistemul de fortifica]ie, se amenajeaz\ un centru religios [i social [i are loc o sistematizare a sta]iunii (Fig. IIIb.22). Not\ aparte fac dou\ construc]ii, nu prea clar delimitate, marcate ca 43a [i P17a, având o alt\ orientare [i un alt plan, neobi[nuit (tipul G1, are mai multe vetre [i nivele de refacere: Lazarovici Gh. et alii 2003, 115).

Acest tip r\mâne în uz pe durata a dou\ etape arhitecturale, pentru ca apoi s\ fie încorporat într-unul dintre blocurile de locuin]e, din nivelul 7c-6. Multe din construc]iile acestei etape au vetre de foc sau cuptoare de bun\ calitate, mai toate distruse de refacerile ulterioare.

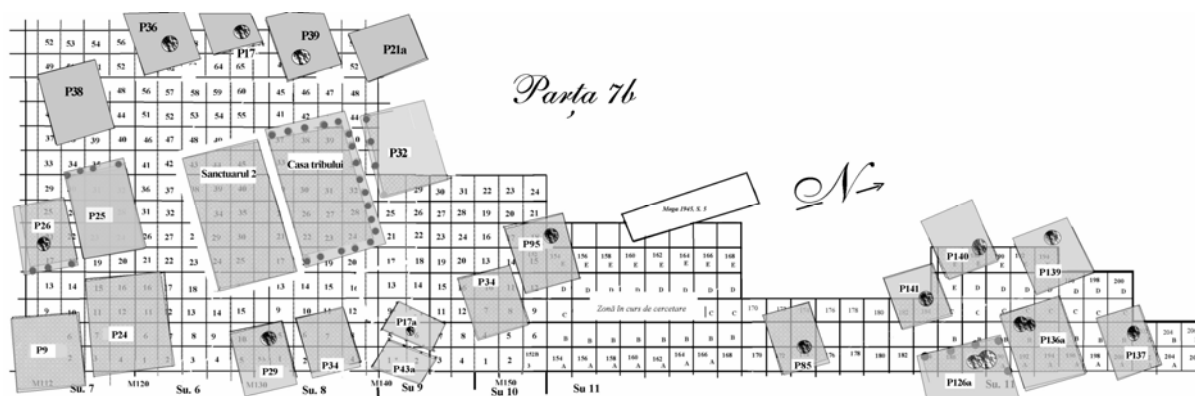
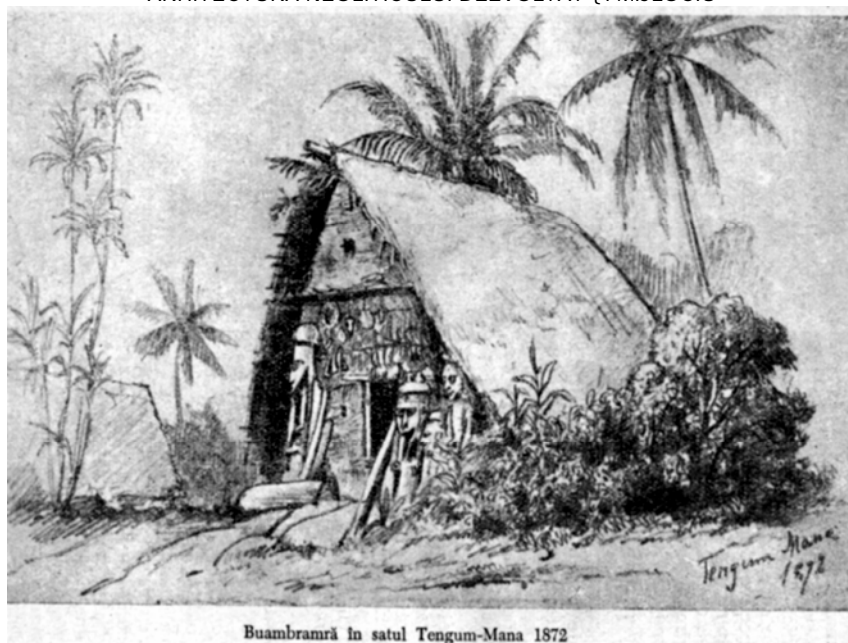

Fig. IIIb.22. Par]a, planul orizontalului 7b. Cultura Banatului IIIb

În centrul sta]iunii se ridic\ dou\ construc]ii cu caracter socio-religios, una este Sanctuarul 1, cealalt\, numit de noi „*Casa tribului*” este o construc]ie cu caracter social, sau poate o cas\ pentru oaspe]i. Analogia ne-o ofer\ observa]iile f\cute de Mikluho Macklai în Filipine, unde se afla o astfel de cas\ în vecin\itatea unor construc]ii de cult. Sub o strea[in\ lat\ sunt ad\postite diferite oase de animale sau om (nu [i maxilare), statui (Mikluho Macklai 1959).

Asemenea strea[in\ lat\, dublat\ [i sus]inut\ pe laturi de stâlpi masivi, am întâlnit la *Casa tribului* de la Par]a (mai jos Fig. IIIb.168-174). Obiceiul este larg r\spândit chiar dac\ al doilea rând de stâlpi nu apare, deoarece strea]ina lat\ este sus]inut\ de grinzile laterale.

Buambră în satul Tengum-Mana 1872

Fig. IIIb.23. Noua Guinee, buambamr\ de la Tengum-Mana, dup\ Mikluho Maklai

Orientarea locuin]elor nu este unitar\, sunt unele r\mase din etapele anterioare. În ceea ce prive[te organizarea centrului sta]iunii, se observ\ ridicarea Sanctuarului 1 [i a unor construc]ii în vecin\tate care las\ un spa]iu mai larg, aparent par ni[te str\zi din care se porne[te în diferite p\ri ale sta]iunii, acolo unde, foarte probabil se aflau zone gospod\re[ti comune (pentru animalele mari,]inute la un moment dat în zona de sud a sta]iunii, între ultima palisad\ [i primele case: Lazarovici Gh. et alii 2001).

Tipurile de locuin]e

Folosind tipologia de mai sus (Fig. IIIb.16) constat\m urm\toarele tipuri: A3 (la L18a, tind\ B6), A4 (în L9a, 9b), A5 (în, L24a), B2 (L18b). A[a cum am precizat, unele tipuri s-au p\strat din etapa anterioar\, alte func]ioneaz\ acum (L26, L136). L21a L21 L24 L25 L33 L137).

Unele din ele au o asemenea dezvoltare, încât trebuie analizate ca studiu de caz, deoarece generaliz\rile nu permit explicarea func]ionalit\]ii [i descrierea lor exact\.

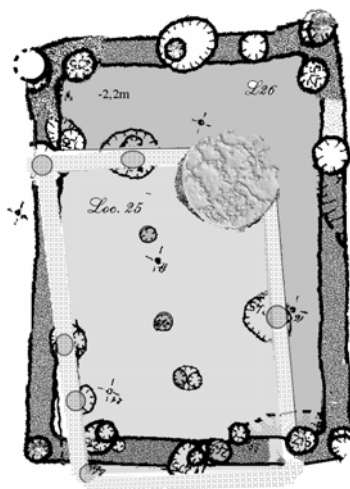

Fig. IIIb.24. Par]a, locuin]ele 25 [i 26, cu desfiin]area cuptorului din L25

Locuința 25 (Fig. IIIb.24). Acum apar construcții de dimensiuni mai mari decât cele vechi (P26 suprapune o locuință mai veche, L25 din nivel 7a). Noile construcții, mai mari, au cuptor, podeaua era lipită cu lut, iar la unele cuptoare se sapă o groapă pentru cenușă. La unele din locuințele acestei etape se ridică câte o bancă, pe latura îngustă sau pe o parte a laturii lungi, folosită pentru depozitarea produselor sau ca loc de dormit, situată pe pereții de nord al construcției (Fig. IIIb.24). Acești pereți erau din bărne orizontale, lipite cu lut (constatare la L25). Cuptorul era spre pereții de sud, ca la L25 (Fig. L 24).

Când un studiu asupra suprafeței locuite pe acest nivel constatăm o creștere a acesteia. Cele peste 23 de construcții acoperă o suprafață de peste 600 m², deci o medie de 26 m², fiind cel mai înalt nivel atins de această comunitate pe o locuință. Mai toate locuințele acestui nivel aveau un cuptor (acolo unde nu a fost găsit a fost distrus de lucrări ulterioare). Din totalul spațiului construit, cel social – religios (cca. 170 m²) era de cca. 34%. Socotind întregul spațiu cercetat pentru acest nivel, care este de cca. 2000 m², cel pentru locuit reprezintă cca. 31%, iar dacă adăugăm și cel socio-religios ajungem la cca. 38%. Desigur calculele sunt provizorii, deoarece nu s-a săpat în toate zonele, iar unele erau folosite doar pentru vite. Menționăm de asemenea că nu am luat în calcul nici spațiul fortificat, deși acesta reprezintă o activitate socială. Din aceste calcule se desprinde ideea unei comunități puternice, bine dezvoltate, cu un înalt nivel de trai.

Despărțiri interioare. Cel mai adesea despărțirile interioare sunt adăugate ulterior, dar există și structuri inițiate de la început, masive. Din tipurile de mai sus, C3 și G3 au fost proiectate de la început. Unele din aceste gropi de interior au fost adăugate cu prilejul unor reparații.

Tip de acoperi

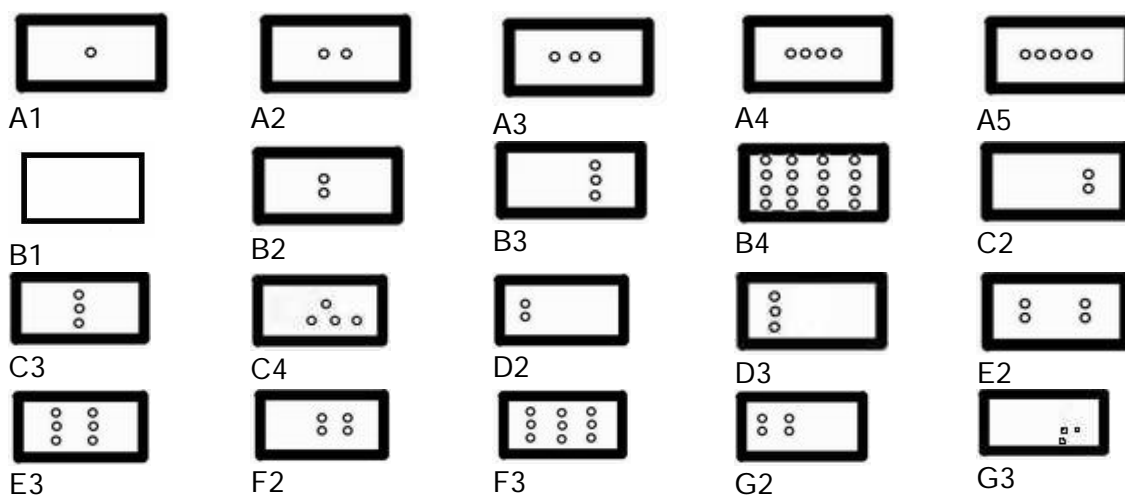

Fig. IIIb.25. Tipuri de fundații pentru acoperi

Mai deosebită a fost situația din L24 (Fig. IIIb.20), în care s-au găsit urmele unui podium din lut ale cărui bărne arse au căzut pe podea, provocând arderi ale suprafeței acesteia.

Trebuie remarcat că la refacerile ulterioare cuptorul a fost desființat (la fel ca în L4a), sau a fost înlocuit cu funduri de la vase mari sau chiar țevi, care serveau doar la încălzirile sezoniere, prepararea hranei având loc însă în altă parte.

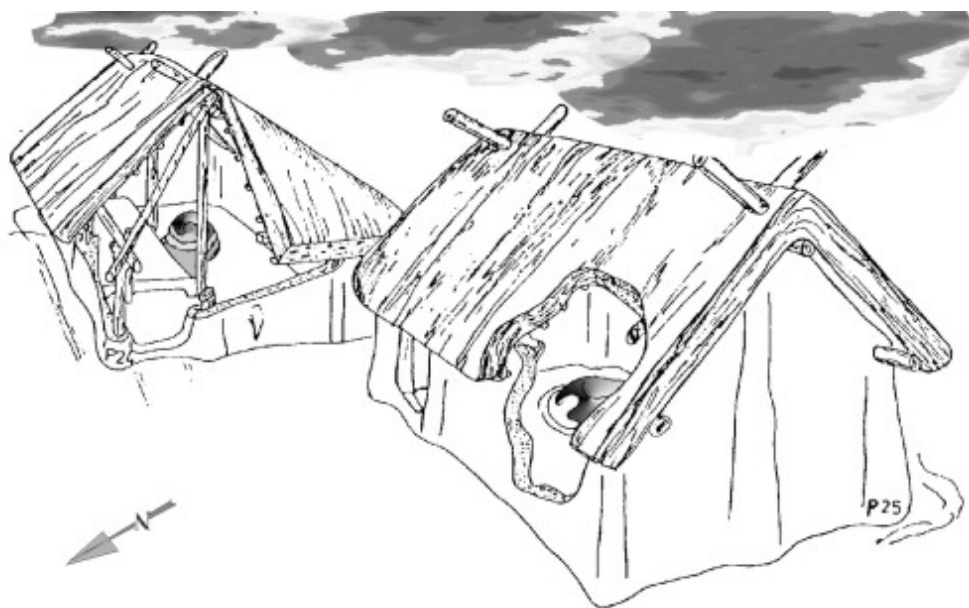

Fig. IIIb.26. Parja, reconstituirea L 24 [i L 25

Locuin]a 4. Într-o etap\ mai recent\, foarte probabil înc\ în 7b, sau în 7c, în zona central\, peste o „strad\”, pe latura de sud a Sanctuarului 1, se ridic\ o nou\ construc]ie, L4a, aflat\ peste P24. Ridicarea acesteia este în leg\tur\ direct\ cu Sanctuarul 1.

Construc]ia avea o vatr\, poate ini]ial un cuptor cu groap\ pentru cenu[, ceea ce ar încadra-o între construc]iile obi[nuite. Dar aceasta avea un perete de lut, înalt de cca. 40 - 50 cm, pe care se construie[te un podium. În col]ul de nord-vest al aceluï podium, pere]ele era decorat cu motive meandrice, încrustate cu alb. Acolo s-a g\sit o mare cantitate de cenu[, a[a cum ne-a ap\rut adesea în altare (Sanctuarul 1, altar A [i C, Sanctuarul 2, altar A, altarul din P126).

Tinda. Tind\ de tip B1 aveau locuin]a P4b [i P4b1 (construc]ii de cult, poate de tip megaron), (Lazarovici Gh. et alii 2001, 113, fig. 89), tipul B6 l-am întâlnit la L 18 (*Ibidem*, 119), iar tinda tip B4 la P40 (*Ibidem*, 122, fig. 97, 99).

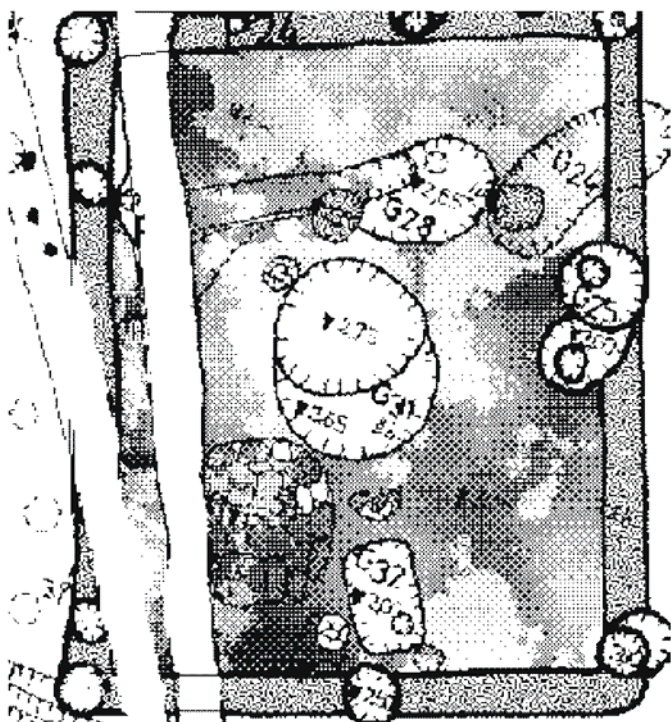

Fig. IIIb.27. Parja, locuin]a P4a cu vatra desfiin]at\ în nivelele urm\toare

Din punct de vedere arhitectonic, acesta este tipul obișnuit de complex care rămâne din etapa anterioară în funcție.

Arhitectura nivelului 7c-6

În aceste două etape spațiul de locuit este păstrat aproape identic (Fig. IIIb.28). Locuințele se refac pe același loc, dar au o arhitectură cu mult mai evoluată. Construcțiile sunt mai trainice, multe din ele se dezvoltă pe înălțime, având etaj, altele doar un fel de mansardă, iar altele doar podea inferioară, suspendată. Unele dintre ele au chiar două podele suspendate (P40 și P43).

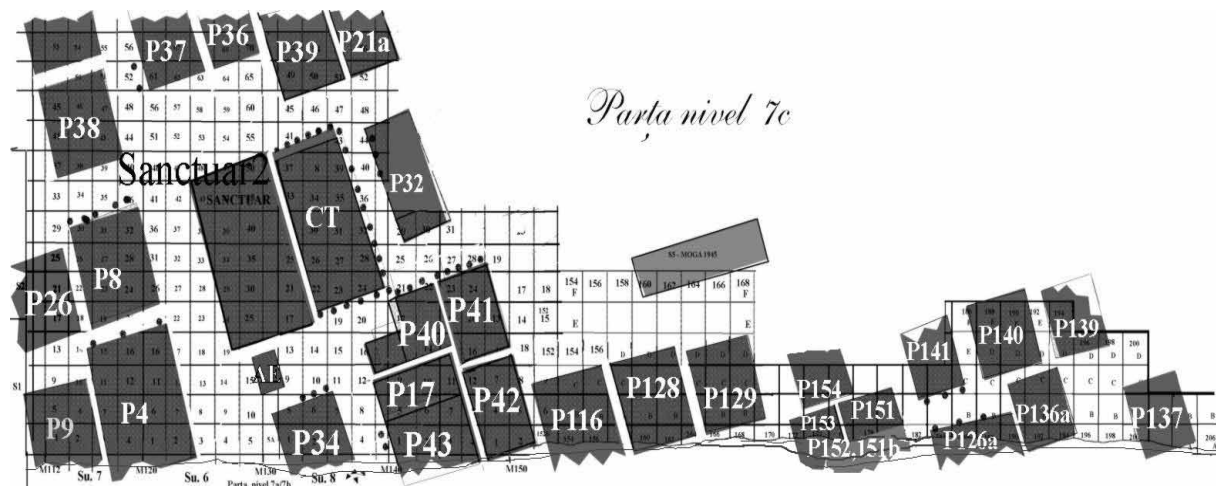

Fig. IIIb. 28. Parja, planul orizontalului 7c-6, cultura Banatului Ilb-IIc

În etapele anterioare erau câte două locuințe grupate paralel, pe linie sau pe lungime, uneori deplasate în unghi, pentru a feri o parte a construcției de a sparge vânturile (Fig. IIIb.26). Grupările de câte patru locuințe devin o regulă în organizarea stațiunii. Între ele se ridică alte complexe, rămânând libere unele mici piațete. Aceste piațete servesc unor intrări în locuințe, ca loc pentru activități gospodărești diurne. În aceste „blocuri” de locuințe cel puțin una-două au o cameră cu etaj și tot atâtea au podelele suspendate. Piațetele corespund unor alei care duc spre zona centrală (sanctuarul este exact pe axul NS al stațiunii, la metrul 125 din cei 250) unde se afla Sanctuarul 2 (axa statuii monumentale era la m. 124), și „Casa tribului”.

Nivelul 6, cu unele refaceri suferă un incendiu total, marcat de o activitate războinică, care a pus capăt stațiunii. Numim activitate, deoarece în multe cuptoare se ard bile de prăjitie de dimensiuni foarte mari, nepotrivite pentru vântoare (unele au rămas nearse). În Sanctuarul 2 au fost puse la „sfârșit” bile de prăjitie, așezate în formă de piramidă.

Așezarea a fost distrusă sistematic, sanctuarele incendiate, statuile distruse, pereții dărâmați iar uneori chiar s-a sesizat un proces de nivelare.

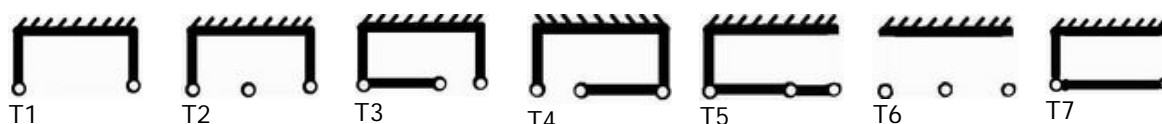
Am tratat nivelul 7c împreună cu nivelul 6, deoarece unele construcții se refac pe același loc timp de 2-3 etape. O separare este posibilă, dar ea trebuie făcută o dată cu studiul întregului material arheologic descoperit. Publicarea materialelor din complexe s-a făcut fără comentarii sau analize, urmând ca în următoarele volume studiul să fie încheiat.

Locuin]ele

Tinda

Nu a putut fi sesizat în toate cazurile, dar chiar din cel mai vechi nivel unele construc]ii aveau tind\ (nivel 7a, L100; Lazarovici Gh. et alii 2001, 85, plan, fig. 58, 72); unele mai apar în nivel 7b. În nivelul 7c-6, când se ridic\ primele „blocuri”, tinda era încorporat\ în locuin]\, fiind partea de unde se făcea accesul spre etaj (P40, P41) sau spre unele din înc\peri.

Fig. IIIb.29 ▼

Spre exemplu, în nivelul 7b [i 7c, la L17 tinda era semicircular\, la casa de tip G3, dar acesta este un caz aparte. De obicei tinda este dreptunghiular\, legat\ de locul intr\rii. În situa]ia blocurilor compacte, tinda are multiple func]ionalit\]: loc pentru amplasarea casetelor pentru cereale, a vetrelor de g\tit (L40, L41) sau a cuptoarelor (L17/43, nivel 6). Tipurile de tind\ difer\ în raport de intrare: tipul T3 apare la L40, tipul T7 la L41, T6 apare la L141, L34, L37, asociat\ cu o strea[in\ mai mare. Ideea de strea[in\ a ap\rut cel mai clar la *Casa tribului*, unde se constată pe trei dintre laturi. {i alte construc]ii au asemenea stre[ini late, determinate de prezen]a unui perete cu lut în partea inferioar\ (P40, P41) sau din alte motive, cum era la P8.

Studii de caz. Locuin]ele pe pari - palafitele

Nevoia acestui tip de construc]ii

La Par]a în nivelul 6 au loc profunde transform\ri. Repara]iile, schimb\riile din interiorul locuin]elor, gruparea acestora, modificarea lor, dar mai ales ridicarea unor etaje, a unor podele suspendate, m\rirea spa]iului de locuit, de depozitat (în special cereale, casete diferite pentru cereale, vase pentru cereale) sau pentru alte activit\]i a făcut ca solu]iile arhitecturale s\ fie dintre cele mai variate. Au fost construite adev\rate „blocuri” de locuit, cu cel pu]in un etaj, iar uneori cu dou\ podele suspendate (P40, P43). Construirea podelelor suspendate de la parter, lipsa unor pere]i din lut la parter la unele construc]ii, trebuie s\ se fi n\scut din dou\ nevoi: nevoia de spa]iu (deoarece fortifica]ia limita extinderea pe orizontal\ [i protec]ia fa\ de inunda]ii într-o zon\ expus\ la astfel de intemperii, a[a cum am ar\tat în paginile anterioare (vechi cursuri ale Timi[ului, mica înclinare a zonei ce a determinat numeroase meandre, ochiuri de ap\ în coturi abandonate, lacuri, mla[tini: mai sus, Fig. IIIb.8-10).

Studiul extrem de detaliat al unor complexe de locuit, cu p\strarea foarte bun\ a unor elemente de arhitectur\, cum era situa]ia la blocurile P40-P43, ne-a permis s\ constat\m existen]a unor locuin]e construite pe pari, pe piloni sau pilo]i.

Unele locuințe au avut parterul suspendat pe piloni: P9, P4a, P18, P40, P41, P43, P151, poate și altele, cercetarea nu este încheiată la unele complexe; parterul era ridicat de la 0,40 m la circa 0,75 m. Înălțimea exactă este dificil de apreciat, deoarece doar într-un caz, în P9 sub podea a fost descoperit un vas de rezervă înalt de circa 70 cm, zdrobit în picioare de podeaua care s-a lăsat. În nici unul din cazurile menționate dedesubtul podelelor nu au fost descoperite nivele de călcare, ci doar sporadic obiecte sparte pe jumătate și aruncate. Uneori s-au găsit resturi de oase, unele cu urme de roșturi. În afară de P9, unde pereții locuinței aveau fundație, în toate celelalte cazuri constau doar din pari înfiți.

Construirea unor asemenea podele și pereți credem că a fost determinată de pericolul unor inundații, ori de o perioadă îndelungată de umiditate. Inundațiile la Parja și în câmpia joasă a Banatului sunt un fapt cunoscut. Topirea bruscă a zăpezilor în zona de munte și podișul a Banatului, asociat cu ploii abundente face ca în două zile apa să atingă cotele de inundație. Numeroase informații din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului XX din zonele respective (Medeleș 1994; citat adesea de noi: Lazarovici Gh. et alii 2001, 8 și urm.), propriile noastre experiențe din timpul săpăturilor, ne-au permis să ne dăm seama de rapiditatea cu care în câmpie o ploaie torențială sau o perioadă îndelungată de ploii crează neajunsuri (Fig. IIIb.30a). Analogiile etnografice demonstrează că pe marginea marilor râuri în multe situații oamenii își construiesc colibe pe piloți (Fig. IIIb.30), (Mikluho Macklai 1959, vol.2, 54, 100, [i. a., la Papua, la triburile woussira, în satul Nanka, pe râul Kraton [i. a.).

Comunitățile de la Parja au avut parte de asemenea situații pe care le-am constatat mai ales în [an]urile de apăsare, refăcute de mai multe ori pe durata etapelor 7b, 7c și 6. Acestea au beneficiat de lungi perioade de inundații dar și de perioade de secetă, marcate în profilul și umplutura [an]urilor. La unele complexe, din nivel 6, la locuința 40, parterul era suspendat pe piloni (același tip este piloți, în Ardeal și Banat, dar preferăm piloni). La fel erau și pereții parterului, care nu aveau [an] de fundație și erau probabil construiți din împletituri sau bărne (urme de chirpici de la pereți nu am găsit). Deci era vorba de construcții tip palafite.

Fig. IIIb.30a. Parja, inundația din 1979-980

Fig. IIIb.30b. Nanka, Mikluho Macklai

Problema palafitelor. Deși pare o problemă puțin deplasată, la nivelul 6a ne aflăm în vremea etapei II b a culturii Banatului, iar ultimele complexe din nivel 6 și distrugerea lor se leagă de nivelul IIc a culturii Banatului. Datele C14 pentru cultura Banatului II, din nivelele 6, locuințele P40-P43 erau 6160 ± 90 BP și 6070 ± 90 BP, între ele situându-se și cele de la Vin. a.BB (-6,40 m), faza B2, 6081 ± 68 BP, dar și cele de la Orăștie, nivel Turda I B (6070 ± 70 BP), ceea ce corespunde neoliticului târziu, în vremea a ceea ce noi numim „[ocul” Vin. a. C. Datele sunt aceleași și pentru Turda I (Luca 1991a, vezi și bibl. pe [WEB ULB Sibiu](#); Lazarovici Gh. 2006; Lazarovici C.-M. 2006 și bibl. veche a problemei).

La Parja există numeroase construcții cu podeaua suspendată pe piloni (Lazarovici Gh. et alii 2001, 113, 121, 123-126, 131, 139, 142, 162, 151), iar la Turda I avem cea mai clară reprezentare a unei palafite, pe un fragment ceramic, pe o pastă și cu o pictură care poate aparține nivelului Turda I II. Este vorba de desenul pictat cu roșu închis spre negru al unei palafite. Asupra ei au atras atenția arheologii în urmă cu mai multe decenii (vezi mai jos neoliticul târziu), (Roska 1941, CXXIII-17; Nișu 1946 [a.]). Piesa de la Turda I aparține neoliticului târziu, ori după această vreme există câteva reprezentări de modele de case, mai ales de sanctuare, în zonele de răstărit ale ariei cucuteniene.

Palafitele din Italia [și Elveția]. Tot în epoca cuprului, de jur împrejurul Alpilor, în zonele montane ale Italiei, Elveției, Sloveniei, Germaniei și în sud estul Franței, pe marginea unor lacuri sau râuri, apar locuințe palafite (*Pfahlbauten...Alpen* 1997; Schlichtherle, Wahlster 1986).

Diferențele nu sunt mari față de cele ale papușilor, doar că aceste construcții din zona Alpilor sunt lucrate mai bine. De altfel și clima din Alpi, iernile aspre necesitau construcții trainice, ceea ce era și cazul pentru zonele balneare.

Construcțiile pe piloni mai ofereau avantajul că în cazul viiturilor umezeala din timpul unei toamne lungi nu afectau umiditatea dintr-o asemenea locuință. Căutările locuitorilor de la Parja par să fi atins apogeul în nivelul 6.

Mai dorim să precizăm că nu în toate complexele și nici în toate zonele nu s-au întâlnit asemenea situații. Unele locuințe, ridicate în nivel 7c aveau și fundație, de obicei cu plământ galben bălțat, în care era introdusă structura pereților din pământ, cu sau fără împletitură de nuiele.

Fig. IIIb.31a. Turda I, construcție pe piloni; b) Machetă de sanctuar eneolitic pe piloni, cultura Cucuteni – Tripolie, colecția Platar, Ucraina

Fig. IIIb.32a. Elvejia, locuințe pe piloni (după Pfahlbauten ... Alpen 1997)

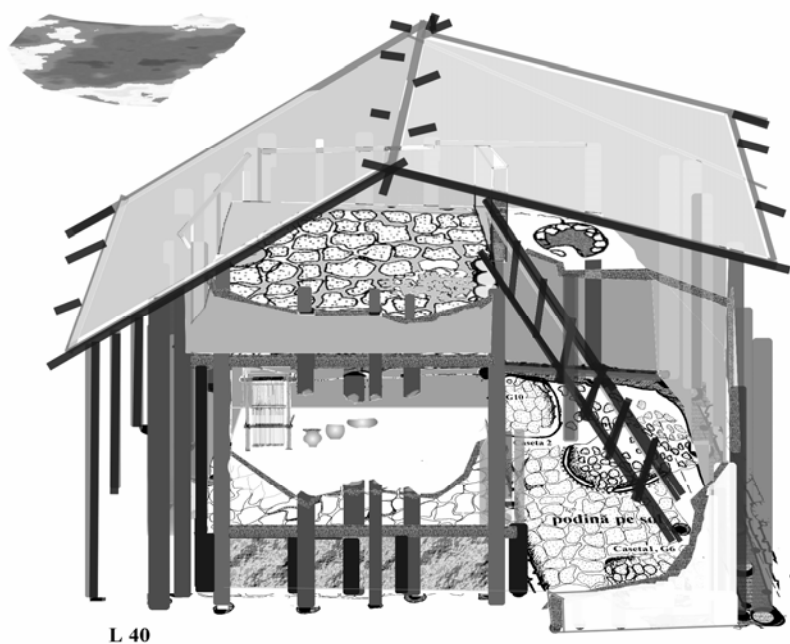

Fig. IIIb.32b. Parja, locuința P40, parterul [și etajul construit pe piloni]

Exemplele de mai sus sunt deosebit de sugestive pentru înțelegerea modului de viață în asemenea construcții, avantajoase pentru perioadele când nivelul lacurilor alpine crește ca urmare a topirilor ghețurilor sau a unor ploii torențiale (la noi ploile torențiale de la munte asociate cu topirea zăpezilor). Pentru situația debitelor unor ape din Banat interesante sunt unele studii ale lui Fl. Medelej (Medelej 1994; citate adesea pentru zona Parja: Lazarovici Gh. et alii 2001, 8-14).

Multe locuințe sunt refăcute în același sistem sau în unul diferit. De exemplu locuința 40 este mai târziu construită decât P17/43 sau decât L41 și L42, iar în marginea sa de sud se adaugă apoi o altă construcție, P18.

Studii de caz. „Blocul” de locuințe, nivelele 7c- 6

Începând din nivel 7c, dar mai ales în nivelul 6, locuințele încep a fi grupate. Fie că ele sunt adăugate, refăcute, recondiționate, cert este că încă în faza anterioară, în nivel 7b se constată gruparea a două-trei locuințe cu acoperiri separate, sau comune (Lazarovici Gh. et alii 2001, 107, fig. 84, 113, fig. 89). În L9 unii stâlpi erau lipiți de pereții L4, ceea ce arată că ele nu puteau funcționa decât cu un acoperiș comun. În nivel 7c, în una din etapele P4 funcționează o construcție cu un podium de lemn foarte bine lipit cu lut și o despărțitură spre fund, cu un perete decorat cu meandru (*Ibidem*, 252, fig. 209).

Un alt „bloc” de locuințe era situat pe malul râului și a fost parțial distrus. Ne-am dat seama de existența acestuia abia mai târziu, după prepararea *Casei Cerbului*. Toate celelalte „blocuri” de locuințe au avut câte o piesă monumentală: de exemplu P17-43 o numim *Casa Lunii*, deoarece aici a fost descoperit o „lună” monumentală similară celei de pe Sanctuarul 2; blocul P4, P9, ar putea fi numit *Casa meandrului* deoarece pe latura de apus a fost descoperit un perete decorat cu meandre încrustate cu galben și pictate cu roșu. Noi am reconstituit după modelul de pe altarul monumental o figură de invocare, dar reconstituirea este nesigură. Poate că aceste piese monumentale reprezintă un totem familiar (idee lansată de Marco Merlini, la studiul *Casei Cerbului*, ceea ce ni se pare posibil). A mai fost un bloc de locuințe, pe care o numim *Casa Cuptorului*, deoarece avea un cuptor monumental. Acestea se adaugă altor nume proprii date de Joachim Miloja cum este *Casa Mare* și *Coliba Scheletului* (Miloja 1931; Lazarovici Gh. et alii 2001, 17, toate localizate de noi din nou). *Casa Mare* ar putea completa informațiile de la *Casa Cerbului*, deoarece o parte din pământul aruncat pe mal spre vest, s-a mai păstrat în vremea săpăturii noastre. O localizare exactă însă nu se poate face.

„Blocul” L4, L9

Complexul a fost cercetat în campanii diferite (P4, ultimele orizonturi cu un an înainte). Numeroasele suprapuneri au necesitat prelucrări speciale, iar pentru unele suprafețe extinse informațiile pentru o reconstituire sunt lacunare (Lazarovici Gh. et alii 1985, 21; 2001, 113 și urm.). Încăperea de sud a acestui bloc (marcat anterior ca L9) are două etape de refacere, cea veche L9a (ridicată în nivelele 7c) și L9b, cea nouă (Fig. IIIb.33) (ridicată în etapa 6), ca de altfel și L4a (nivel 7a) și L4b (nivel 6: Lazarovici Gh. et alii 2001, 102 și urm., fig. 78-79, 84-85). Ambele locuințe, în fiecare etapă, aveau pereții paraleli, iar în etapa următoare planul era ușor deviat la ambele. Numărul mai mare de stâlpi din prima etapă de la L9a ar putea marca și unii stâlpi de la un acoperiș comun, pe care nu l-am gândit în momentul publicării monografiei despre Parja.

Locuința 9 avea podeaua suspendată în etapa 9b, poate și în 9a, în ambele fiind mai retrasă față de perete, amănunt pe care atunci nu l-am explicat (Fig. IIIb/33b). În plus L9 a avut patru-cinci perioade de refaceri ale podelei (Fig. IIIb/33a), în ultimele două-trei au fost amenajate pe ea casele patrulare pentru cereale, fenomen sesizat și la L18/40.

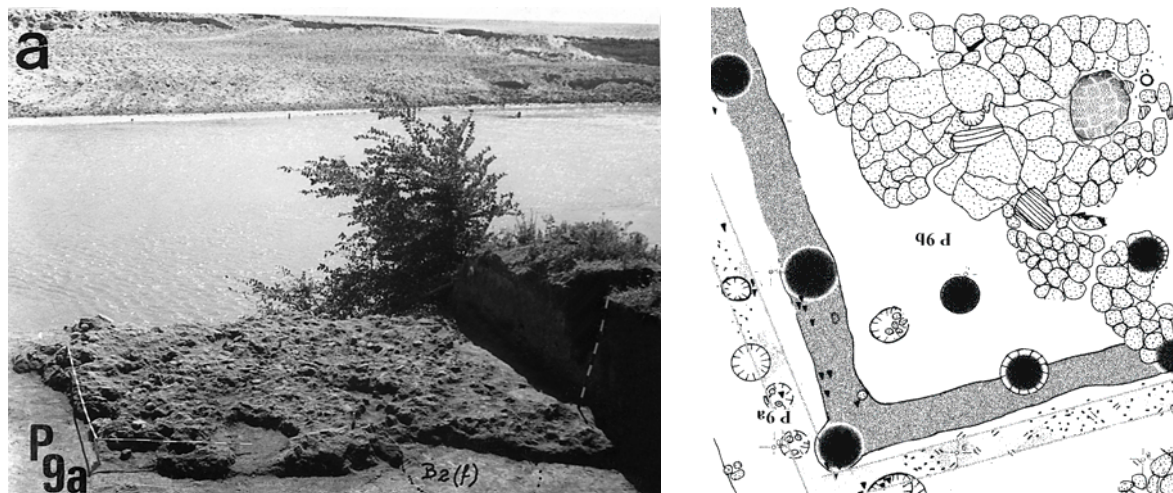

Fig. IIIb.33. Parja, casa cu meandre incizate

Locuința 4 (Fig. IIIb.33c). Lucrurile sunt aproape identice la cele două complexe. Și aceasta avea podeaua suspendată mai retrasă (Lazarovici Gh. et alii 2001, 113 fig. 89), dar în faza veche (L4a) fundația era deviată, ca și la L9 (*Ibidem*, fig. 88). L4 poate fi considerată ca încăperea de nord a acestui „bloc” de locuințe.

Considerarea celor două complexe ca bloc de locuit explică multe din asemănările dintre L4, L9 și complexul L18-43, cu deosebirea că în etapa 7b alta era structura complexului P17.

Mai trebuie să facem o mică corectură la planul L9, pe care l-am considerat dreptunghiular. Studiind forma lui P4 și P4a care de fiecare dată avea forma unui paralelogram, constatăm că și colțul lui L9a era în formă de paralelogram, ceea ce se repetă și la P8 și altele (Lazarovici Gh. et alii, 2001, fig. 78, 80, 84, 87, mai ales 89).